

დავით IV და ნიკიფორე II ფოკა: სამხედრო-პოლიტიკური პორტრეტები

2021 წელს შესრულდა 900 წელი დიდგორის ბრძოლიდან, სადაც საქართველოს უდიდესმა მეფემ დავით IV აღმაშენებელმა თავისი ყველაზე ცნობილი გამარჯვება მოიპოვა; ამავე წელს გავიდა 1060 წელი კრეტის გათავისუფლებიდან, როდესაც ერთ-ერთმა უდიდესმა ბიზანტიელმა მხედართმთავარმა ნიკიფორე ფოკამ კუნძული წაართვა მუსლიმებს. წინამდებარე ნაშრომიც ამ ორ ისტორიულ ფიგურას ეძღვნება, უფრო ზუსტად კი მიზნად ისახავს მათ შორის პარალელების გავლებას, რომლებიც დაგვანახებს, რომ აღმოსავლეთის ქრისტიანულ სამყაროში დავით აღმაშენებელს ჰყავდა პროტოტიპი და წინამორბედი, მასავით სახელგანთქმული მხედართმთავარი, ბიზანტიის იმპერატორი ნიკიფორე II ფოკა.

ნიკიფორე ფოკა (912-69), რომლის სახელიც კი გამარჯვების მომტანს ნიშნავდა,¹ მცირე აზიის მძლავრ და სამხედრო ტრადიციებით განთქმულ ოჯახში დაიბადა. ფოკების გვარი იმპერიის უმაღლეს სამხედრო არისტოკრატიას ეკუთვნოდა და კაპადოკიაში ჰქონდათ მამული. ამ ოჯახის წარმომადგენლებთან მნიშვნელოვანი იყო დაკავშირებული ბიზანტიის წარმატებები არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლებში და X საუკუნეში იმპერიის მთავარი მტრის — ალეპოს ჰამდანიანთა დამარცხება და დამორჩილება.

ძმებთან — ლეონსა და კონსტანტინესთან ერთად, ნიკიფორე ახალგაზრდობიდანვე ომობდა მამის ხელქვეით ალეპოს საამიროსა და კილიკიელთა წინააღმდეგ და მრავალ ბრძოლაში მიიღო მონაწილეობა.² 944 წლის დეკემბერში (ან 945 წელს) კონსტანტინე VII პორფიროგენეტმა ნიკიფორე ანატოლიკონის თემის სტრატეგად დანიშნა.³ 955 წელს, საიფ ად-დაულა იბნ ჰამდანიანთან ბრძოლაში წარუმატებლობის გამო, შეცვალა ხანშიშესული მამა, ბარდა ფოკა სხოლების დომესტიკოსის (იმპერიის ჯარების სარდლის) თანამდებობაზე.⁴ ახალმა დომესტიკოსმა ენერგიულად დაიწყო არაბებთან ბრძოლა და 957 წელს ჰამდანიანებს წაართვა ჰადათი.⁵

¹ ამას ჯერ კიდევ ათანასე ათონელი აღნიშნავდა (*Byzantine Monastic Foundation Documents*, ტ. 1, გვ. 253).

² Cheynet, *Les Phocas*, გვ. 298.

³ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 230.

⁴ *Theophanes Continuatus*, გვ. 42-45; *The Chronicle of Pseudo-Symeon*, გვ. 114-115. ნიკიფორე ფოკას სარდლად დანიშვნა ითვლება შემობრუნების წერტილად X საუკუნის ბიზანტიის არმიის ისტორიაში (McGeer, *Sowing the Dragon's Teeth*, გვ. 179).

⁵ *Histoire de Yahya-ibn-Sa'id d'Antioche*, გვ. 774.

960 წელს, რომანოზ II-ის მმართველობაში, იმპერიის სამხედრო საქმე მთლიანად ფოკების ოჯახის ხელში გადადის:¹ ნიკიფორე აღმოსავლეთის დომესტიკოსი (ანუ იმპერიის აზიური ნაწილის ჯარების სარდალი), ხოლო ლეონი დასავლეთის დომესტიკოსი (ანუ ბიზანტიის ევროპული ნაწილის ჯარების სარდალი) ხდება.² 960-61 წლებში ნიკიფორე ხელმძღვანელობს ექსპედიციას კრეტის წინააღმდეგ, რომელიც უაღრესად სახიფათო წამოწყებად ითვლებოდა.³ ის ორჯერ ამარცხებს არაბებს, მძიმე ბრძოლებისა და 8-თვიანი ალყის შემდეგ იღებს კრეტის დედაქალაქ ხანდაქსს და თითქმის საუკუნე-ნახევრის წინ დაკარგულ კუნძულს უბრუნებს ბიზანტიას.⁴

962 წელს ნიკიფორე უკვე აღმოსავლეთის ფრონტზე იბრძვის, აოხრებს კილიკიას და იღებს ანაზარბას. ფოკა უტევს ჰამდანიანებსაც, ამარცხებს საიფად-დაულას ჯარებს და დეკემბერში იღებს ალეპოს.⁵ სამხედრო კამპანიების მსვლელობისას ნიკიფორემ მუსლიმთა 60-ზე მეტი სიმაგრე აიღო.⁶ ამ გამარჯვებებმა უკიდურესად დაასუსტა ჰამდანიანები და ფაქტობრივად იზოლირებული დატოვა კილიკია.⁷ 963 წელს, რომანოზ II-ის სიკვდილის შემდეგ, ნიკიფორე ფოკა ტახტზე ადის. 964 წელს იბერიელ და სომეხ მოკავშირეებთან ერთად უტევს კილიკიას⁸ და იღებს 20 სიმაგრეს.⁹ 965 წელს ნიკიფორე იპყრობს მოფსუესტას, ამარცხებს ტარსოსელებს და იღებს მათ ქალაქს, რითიც ამთავრებს კილიკიის დაპყრობას.¹⁰ ამავე ხანებში ბიზანტიელები იბრუნებენ კვიპროსსაც.¹¹ 966 წელს ნიკიფორე უწყვეტს ხარკის ხდას ბულგარელებს და იღებს მათ სასაზღვრო სიმაგრეებს.¹² ამავე წელს ლაშქრავს სირიას და

¹ რომანოზ II-ის დროს, 960 წლის ზაფხულში იმპერიის უმაღლესი სამხედრო თანამდებობა ორად, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დომესტიკოსად იყოფა (Cheynet, *Les Phocas*, გვ. 302).

² *Theophanes Continuatus*, გვ. 64-65; *The Revised Chronicle of Symeon the Logothete*, გვ. 96-97; *The Chronicle of Pseudo-Symeon*, გვ. 118-119.

³ 820-იან წლებში არაბების მიერ კრეტის დაპყრობის შემდეგ, ბიზანტიელებმა ექვსჯერ (!) წარუმატებლად სცადეს კუნძულის უკან დაბრუნება. უზარმაზარი ხარჯისა და საგულდაგულო მომზადების მიუხედავად, კატასტროფული აღმოჩნდა 911 და 949 წლის ექსპედიციებიც (Makrypoulias, *Byzantine Expeditions against the Emirate of Crete*, გვ. 347-356).

⁴ *The History of Leo the Deacon*, გვ. 60-69, 76-80; John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 240-241; *Theophanes Continuatus*, გვ. 66-79; *The Revised Chronicle of Symeon the Logothete*, გვ. 96-101; *The Chronicle of Pseudo-Symeon*, გვ. 118-121.

⁵ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 243; *The Revised Chronicle of Symeon the Logothete*, გვ. 100-103.

⁶ *The History of Leo the Deacon*, გვ. 82.

⁷ Garrood, *The Byzantine Conquest of Cilicia and the Hamdanids of Aleppo*, გვ. 133-135.

⁸ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 257.

⁹ *The History of Leo the Deacon*, გვ. 101-102.

¹⁰ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 257-258; *The History of Leo the Deacon*, გვ. 106-109.

¹¹ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 259.

¹² *The History of Leo the Deacon*, გვ. 109-111.

მანბიჯიდან (ჰიერაპოლისი) *კერამიონი*¹ მოაქვს.² 968 წელს ანკობს რეიდს სანაპიროს გასწვრივ, აღწევს ტრიპოლამდე და იღებს არქას.³ ანტიოქია ბლოკირებულია და 969 წელს ნებდება ბიზანტიელებს.⁴ წლის ბოლოს ალექსანდრე იძულებულია თავი იმპერიის ვასალად და მოხარკედ ცნოს.⁵ ამავე წლის 11 დეკემბერს იმპერატორი შეთქმულებმა მოკლეს, რომელთა სათავეში მისი ძველი თანამებრძოლი და ნათესავი, იოანე ციმისხი იდგა.⁶

ნიკიფორე ფოკა არა მარტო ბრწყინვალე სარდალი, არამედ ნოვატორიცი იყო სამხედრო საქმეში და მრავალი ტაქტიკური სიახლე აქვს დანერგილი.⁷ მის სახელთანაა დაკავშირებული არმიამი მძიმედ შეჭურვილი მხედრობის (*კატაფრაქტების*) აღორძინება, რამაც მრავალი წარმატება მოუტანა ბიზანტიას.⁸ მას თავისი წვლილი აქვს შეტანილი სამხედრო თეორიაშიც, როგორც ტრაქტატების *Praecepta Militaria*-ს ავტორს და *De velitatione bellica*-ს სულისჩამდგმელს. არაბთა წინააღმდეგ ომებში წარმატებების გამო მას „სარკინოზთა თეთრი სიკვდილი“ უწოდეს.⁹

ბიზანტიელი პოეტის, ჯარისკაცისა და ბერის იოანე გეომეტრის ლექსში, რომელიც გარდაცვლილ იმპერატორს ეძღვნება და კიცხავს მის მკვლელებს, ამომწურავადაა ჩამოთვლილი ნიკიფორეს მთავარი მიღწევები:

„მახვილმა მომკვეთა თავი სიბნელეში,

სამეფოს დაეუფლა მკვლელის ხელი,

მაგრამ რა საჭიროა ბრძოლა უსულო გამოსახულებებთან, მათი

დამხოვა?

ფალარისისა¹⁰ და ექეტოსის¹¹ გააფთრებაც რომ წარმოვიდგინოთ,

ვის შეუძლია თავისი სიბრაზით შემუხროს ჩემი გამარჯვების

ძეგლები,

დიდი კრეტა და დიდებული კვიპროსი,

აულებელი ტარსოსი, კილიკიელთა დაცემული სიმაგრეები,

¹ კეცზე აღბეჭდილი მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი.

² *Histoire de Yahya-ibn-Sa'id d'Antioche*, გვ. 805.

³ *The History of Leo the Deacon*, გვ. 119-122.

⁴ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 261-262; *The History of Leo the Deacon*, გვ. 123-125, 132-134.

⁵ *Histoire de Yahya-ibn-Sa'id d'Antioche*, გვ. 823-824.

⁶ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 268-269; *The History of Leo the Deacon*, გვ. 134-139.

⁷ Cheynet, *Les Phocas*, გვ. 301.

⁸ ე. მაკგერი X საუკუნის კატაფრაქტებს მიიჩნევს ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულ ექსპერიმენტად ბიზანტიის სამხედრო ისტორიაში (McGeer, *Sowing the Dragon's Teeth*, გვ. 214-217, 286-289, 313-318).

⁹ *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, გვ. 244.

¹⁰ ფალარისი — აგრიგენტის უმოწყალო ტირანი.

¹¹ ექეტოსი — ეპირის სასტიკი მეფე.

ანტიოქიის კედლები, ასირიელთა ქალაქები,
სპარსელები, ფინიკიელები, არაბები? ურიცხვი ხალხი დედამიწაზე
მორჩილებდა ჩემს მოქნეულ შუბს.

ვის შეუძლია ამის დაკნინება? ჩამოგლიჯეთ ჩემი პორტრეტები

კედლებიდან,

ჩემი კვალი მიწაზე და გულებში მაინც უკვდავია“.¹

ნიკიფორე ფოკამ წარუშლელი კვალი დატოვა ბიზანტიელთა მეხსიერე-
ბაში. მას ხშირად იხსენებდნენ იმპერიის შეჭირვების ყამს. X საუკუნის მი-
წურულს ეპიკოპოსი იოანე მელიტენელი უხმობს გარდაცვლილ იმპერატორს,
რომ მან საფლავიდან უშველოს თავის ქვეყანას:

„გარდაგდე სამარის ქვა,

რომელიც ხელს გიშლის და ჩააქვავე მხეცები,

უკუაგდე წარმართები...

მაგრამ, თუ მაინც არ შეგიძლია საფლავის დატოვება,

მიწიდან ამოსძახე მტრებს —

ესეც კი საკმარისი იქნება მათ დასაფანტად“.²

რა კავშირი შეიძლება არსებობდეს დავით აღმაშენებელსა და ნიკი-
ფორე ფოკას შორის, ანკი რა ჰქონდათ მათ საერთო, გარდა წარმატებული
სამხედრო კარიერისა?³ დავიწყოთ შორიდან და ჯერ დავადგინოთ კავშირები
ნიკიფორესა და ზოგადად ქართველებს შორის.

ზოგიერთი მკვლევარი თვლის, რომ ფოკების ოჯახი წარმოშობით საქა-
რთველოდან იყო. ყ.-კ. შენე განიხილავს ფოკების გვარის წარმომავლობის
სხვადასხვა ვერსიებს და ყველაზე დამაჯერებლად მიიჩნევს მათ ქართულ
ფესვებს.⁴ მ. ვითოუ წერს, რომ ქართველები (იბერიელები) ბარდა ფოკას
თავიანთ ნათესავად და მეგობრად თვლიდნენ. მისი აზრით, ფოკების ოჯახი
ან თავად იყო საქართველოდან ან, უფრო საფიქრებელია, რომ ისინი ქართვე-
ლებს ენათესავებდნენ.⁵ ნიკიფორე ფოკას კავშირებზე ქართველებთან მრავა-
ლი ფაქტი მეტყველებს. ქართველები მონაწილეობენ მის ომებში მუსლიმე-

¹ McGeer, *Sowing the Dragon's Teeth*, გვ. 223.

² John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 270.

³ 1089 წელს, როდესაც 16 წლის დავითი ტახტზე ავიდა, სამეფო სელჩუკებს უხდიდა ტახტს, მისი მმართველობის დასასრულს კი საქართველო შავსა და კასპიის ზღვებს შორის გადაჭი-
მულ იმპერიას წარმოადგენდა. დავით IV-მ განამტკიცა ცენტრალური ხელისუფლება, სრულყო
სახელმწიფო აპარატი, მოახდინა ეკლესიის რეორგანიზაცია და გაატარა სამხედრო რეფორმა;
მან აღკვეთა თურქმენ მომთაბარეთა თარეში, შემოიერთა კახეთ-ჰერეთი (1104), გაათავისუფლა
სამშვილდე (1110) და რუსთავი (1115), აიღო ლორე და დაიპყრო ტაშირ-ძორაგეტის სამეფო
(1118), დიდგორის ბრძოლაში დაამარცხა მუსლიმთა კოალიციური ლაშქარი (1121), აიღო თბი-
ლისი (1122), განდევნა შირვანიდან ერაყის სელჩუკთა სულთანი (1123) და დაიპყრო ქვეყანა
(1124), აიღო დმანისი (1124) და დაამთავრა საქართველოს გაერთიანება, ხელთ იგდო ანისი
(1124).

⁴ Cheynet, *Les Phocas*, გვ. 290.

⁵ Whittow, *The Making of Byzantium*, გვ. 364.

ბთან.¹ სწორედ ნიკიფორე უნდა იყოს ის იმპერატორი, რომელმაც დაუმტკიცა დავით III ტაოელს „ზემონი ქუეყანანი“,² რითაც ჯერ კიდევ კონსტანტინე პორფიროგენეტთან ასახული ძველი დავა იმპერიასა და ტაოს სამეფოს შორის დასრულდა არაქსის ხაზზე გამიჯვნით და ჩრდილოეთ ბასიანის დათმობით ქართველებისათვის.³

¹ იხ. John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 257.

² იოვანესა და ეფთვიმეს ცხოვრებაში გიორგი მთაწმიდელი არ ასახელებს იმპერატორს, რომელმაც „ზემონი ქუეყანანი დავით კურაპალატსა მისცნა და აზნაურთა შვილნი მძველად ითხოვნა მისგან“ (გიორგი მთაწმიდელი, *ცხოვრება იოვანესი და ეფთვმესი*, გვ. 43). განსხვავებით, ეფთვიმე მთაწმიდელის სვინაქსარულ ცხოვრებაში ეს იმპერატორი ნიკიფორე ფოკაა (იხ. გაბიძაშვილი, *ეფთვიმე მთაწმიდელის ცხოვრების სვინაქსარული რედაქცია*, გვ. 24, 43-44). ვ. კოპალიანი მიიჩნევს, რომ დავითს ეს მიწები ნიკიფორე ფოკამ უბოძა, კილიკიელთა წინააღმდეგ კამპანიაში მონაწილეობის გამო (კოპალიანი, *ბიზანტია-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან*, გვ. 115-117; მისივე, *საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა*, გვ. 23-25). ამ მოსაზრებას იზიარებენ როგორც ქართველი (შ. ბადრიძე, ე. ცაგარეიშვილი), ისე დასავლელი (მ. ვითოუ) მკვლევრები (ბადრიძე, *საქართველოს ურთიერთობები ბიზანტიასა და დასავლეთ ევროპასთან*, გვ. 58; ცაგარეიშვილი, *სომხური წყაროები*, გვ. 159; Whittow, *The Making of Byzantium*, გვ. 364). კ. კეკელიძის დაკვირვებით, გიორგი მთაწმიდელი მხოლოდში მოიხსენიებს წყალობის გამცემ და მძევლების მიმღებ ბიზანტიის იმპერატორს („ბერძენთა მეფემან“, „მძველად მოჰგუარეს მეფესა“), ხოლო მძვეალი შვილის წამოსაყვანად მისულ იოვანეს უკვე „მეფენი“ ხვდებიან. მისი აზრით, ბასიანის მხარე კურაპალატს რომანოზ II-მ დაუთმო და მძევლებიც მანვე მოითხოვა, მაგრამ მისი გარდაცვალების გამო, იოვანეს კონსტანტინოპოლში რომანოზის მცირეწლოვანი შვილები (ბასილი და კონსტანტინე) დახვდნენ (კეკელიძე, *ორი ექვთიმე*, გვ. 92-93). ამ მოსაზრებას იზიარებს ა. ბოგვერაძეც (იხ. ბოგვერაძე, „ზემო ქვეყანანი“, გვ. 19-22). ასეთი მსჯელობისას აუხსნელი რჩება ის გარემოება, რომ მცირეწლოვანი (ხუთი და სამი წლის) ბასილი და კონსტანტინე ვერ იქნებოდნენ იოვანეს სიმამრის აბუჰარბის მცნობნი („მეფენი მცენერი იყვნენ აბუჰარბისა“); ისინი ვერც იოვანეს „სიყუარულს აჩვენებდნენ“, ვერც „კეთილად მოკითხავდნენ“ და ვერც „ბჭობითა მეფეთათა“ შვილს გამოატანდნენ (გიორგი მთაწმიდელი, *ცხოვრება იოვანესი და ეფთვმესი*, გვ. 43). ა. ბოგვერაძის აზრით, „მძევლები დავითისთვის ნიკიფორე ფოკას რომ მოეთხოვა, გიორგი მთაწმიდელი ვეღარ იტყოდა, რომ ექვთიმეს ოლიმპოზე წაყვანის დროს საბერძენთში „მეფენი“ ისხდნენო“ (ბოგვერაძე, „ზემო ქვეყანანი“, გვ. 20). თეორიულად ეს მაინც იყო შესაძლებელი, თუკი გავიხსენებთ, რომ ბასილიც და კონსტანტინეც (უმცროსი) იმპერატორებად ითვლებოდნენ ნიკიფორეს (და შემდეგ, ციმისისი) მმართველობის დროსაც (*The Chronographia of Michael Psellus*, გვ. 27; ასევე იხ. გაბიძაშვილი, *ეფთვიმე მთაწმიდელის ცხოვრების სვინაქსარული რედაქცია*, გვ. 25). ასეთ შემთხვევაში, მძევლები ნიკიფორეს შეეძლო მოეთხოვა, ხოლო იოვანეს კონსტანტინოპოლში სამივე იმპერატორი („მეფენი“) დახვედროდა. მაგრამ ეს მაინც ვერ ხსნის ასაკთან დაკავშირებულ სხვა წინააღმდეგობებს გიორგი მთაწმიდელის თხრობაში, რომელიც ერთმნიშვნელოვნად შეცდომად უნდა ჩაითვალოს. ამ შეცდომის გათვალისწინებით, უპირატესობა უნდა მივანიჭოთ სვინაქსარული ცხოვრების ცნობას და სწორი ჩანს ე. გაბიძაშვილის ვარაუდი, რომ „ნიკიფორე მეფის სახელი მიჩქმალულია“ (იქვე). ამ გარემოებას ა. ბოგვერაძეც ითვალისწინებს, თუმცა მის არასწორ ახსნას იძლევა: „თუკი სიმართლე სვინაქსარული რედაქციის მხარესაა, მაშინ უნდა დავუშვათ, რომ გიორგი მთაწმიდელი ფოკას პიროვნების იგნორირებას ახდენს, რამდენადაც მისმა ქორწილმა რომანოზის ქერივთან დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია ბიზანტიის უმაღლეს სამღვდელთა და სასახლის კარის დად მოხელეებს შორის“ (ბოგვერაძე, „ზემო ქვეყანანი“, გვ. 21-22). საქმე ისაა, რომ ფოკების გვარის წარმომადგენლები, ნიკიფორეს მოკვლის შემდეგ, იოანე ციმისიდან დაწყებული, ლამის ყველა იმპერატორის წინააღმდეგ ილაშქრებდნენ და დაკარგული პოზიციების აღდგენას ცდილობდნენ. XI საუკუნის 40-იან წლებში, როდესაც გიორგი მთაწმიდელი თავის თხზულებას წერდა, ერთ დროს უძლიერესი ფოკების ოჯახი უკვე დამდაბლებული იყო. როგორც ჩანს, ამ რეალობის გათვალისწინებით, გიორგი მთაწმიდელი შეგნებულად მოერიდა შერისხული ფოკების ოჯახის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენლის მოხსენიებას თავის თხზულებაში (ნიკიფორეს სახელის დევნისათვის იხ. იოანე გეომეტრის ლექსი).

³ იხ. Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, გვ. 206-215.

დავით კურაპალატი ნიკიფორეს ძმისშვილ ბარდა ფოკასთან მეგობრობდა 968-69 წლებიდან, როდესაც ის ტაოს მოსაზღვრე ხალდიის თემის დუქსი იყო.¹ ნიკიფორემ პატრიკიოსის მაღალი ტიტული მიანიჭა თორნიკე ერისთავს და სავსებით შესაძლებელია, რომ 960-იან წლებში თორნიკეცა და ბარდაც ერთად მონაწილეობდნენ იმპერატორის აღმოსავლურ კამპანიებში.² ნიკიფორე ფოკა კარგად იცნობდა ათონზე მოღვაწე სამივე ქართველ ბერს — იოვანეს, ეფთვიმესა და თორნიკეს. იოვანე ათონელი, დავით კურაპალატის სარდალ-ყოფილი,³ მიღებული იყო სამეფო კარზე, ხშირად ჩადიოდა კონსტანტინოპოლში და საბოძვრები მოჰქონდა ათონის ლავრისათვის.⁴ ეფთვიმე ათონელის სვინაქსარული ცხოვრება გვატყობინებს იოვანეს ერთი ასეთი ვიზიტის შესახებ დედაქალაქში, „წინაშე ნიკიფორ ღმრთის-მსახურისა მეფისა“, როდესაც მან მიძველად წამოყვანილი ეფთვიმე მოსთხოვა იმპერატორს.⁵ იოვანეს პატივით შეხვდნენ და ნება დართეს თავისთან, ათონზე წაეყვანა შვილი, რაც მოწმობს იოვანესა და ნიკიფორეს ახლო ურთიერთობებზე.

რ. მორისი აღნიშნავს, რომ მიქაელ მალეინოსსა და ათანასე ათონელთან ერთად, იოვანე ქართველიც ნიკიფორეს სამეფო კარზე სასურველი სტუმარი იყო.⁶ საქმე ისაა, რომ წმინდანად შერაცხული მიქაელ მალეინოსი (894-961) ნიკიფორე ფოკას ბიძა იყო (დედის მხრიდან) და დიდი გავლენა ჰქონდა მასზე. ნიკიფორე მატერიალურად ეხმარებოდა მიქაელ მალეინოსის კიმინის მონასტერს, ბითვინიაში, ოლიმპოს (ულუმბოს) მთაზე. ის და მისი ძმა ლეონი ხშირად სტუმრობდნენ მიქაელს მონასტერში, სადაც 950-იან წლებში დაუახლოვდნენ მიქაელის მოსწავლეს ათანასეს, შემდგომში ათონელად წოდებულს.⁷ 961 წელს, ნიკიფორეს თხოვნით, ათანასემ დროებით დატოვა ათონის მთა და მას ჩააკითხა კრეტაზე ბრძოლების დროს. გამარჯვებულმა ფოკამ ნადავლი ათანასესაც უწილადა ათონზე მონასტრის ასაგებად.⁸ მიქაელისა და ათანასეს ნაბაძვით, ნიკიფორე ბერადაც კი აპირებდა შედგომას.⁹

¹ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 309.

² Whittow, *The Making of Byzantium*, გვ. 364-365.

³ გიორგი მთაწმიდელი, *ცხოვრება იოვანესი და ეფთვიმესი*, გვ. 42.

⁴ *Actes de Lavra*, ტ. 1, გვ. 44.

⁵ გაბიძაშვილი, *ეფთვიმე მთაწმიდელის ცხოვრების სვინაქსარული რედაქცია*, გვ. 43-44.

⁶ Morris, *The Two Faces of Nikephoros Phocas*, გვ. 102.

⁷ ფოკებსა და ათანასეს ერთმანეთი 945 წლის ახლო ხანებში კონსტანტინოპოლში, მალეინოსთან, უნდა გაეცნოთ (Laiou, *The General and the Saint*, გვ. 406-407; *Byzantine Monastic Foundation Documents*, ტ. 1, გვ. 250-251).

⁸ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, ტ. 1, გვ. 206.

⁹ სიკვდილს იმპერატორი მალეინოსის მიერ ნაქონ ფლასში გახვეული შეხვდა (*The History of Leo the Deacon*, გვ. 134; John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 268).

თავის მხრივ, ათანასე ათონელი¹ იოვანეს მასწავლებელი იყო, რომელსაც, ალბათ, ჯერ კიდევ ულუმბოდან იცნობდა, სადაც იოვანე თავმდაბლად მსახურებდა.² 984 წელს ათანასეს მიერ გაცემული სიგელიდან ვიგებთ იმ ახლო მეგობრობაზე, რომელიც მასსა და იოვანეს შორის არსებობდა: „ულვთისნიერესი მონაზონი იოანე როგორც კი მოვიდა ჩვენს მთაზე და შემიერთდა მე, სანყალობელსა და ცოდვილს, და დაემორჩილა ჩემს სანყალობლობას, და ღვთის მცნების გზით და საკუთარი სათნოებით და ღვთისნიერობით მიაღწია მრავალ და და სხვადასხვაგვარ სულიერ წარმატებას, შეასრულა მრავალი და დიდი მსახურებანი და ზემოთ მოხსენებული მორჩილების დროს, ამით მან არა მარტო ღმერთს, არამედ მეც, სანყალობელს და მთელ ჩვენს ქრისტეს მიმართოს ძმობას ემსახურა ისე, როგორც არც ერთმა სხვამ, არც ჩვენს დროში და არც ძველ წლებში რომ ბრწყინავდნენ. რამეთუ ამდენი იშრომა და იღვანა ამ კაცმა, ხშირად სამეუფო ქალაქშიც ჩადიოდა, ხვდებოდა იმდროინდელ მეფეებს მარადსახსენებელ მეფით უფალ ნიკიფორეთი დაწყებული ვიდრე დღემდე, ისე რომ მისი სასარგებლო რუდუნებით და კეთილი შუამდგომლობით მიიღო ხრისობული უფალ იოანე მეფისაგან, რომელიც შეიცავდა ჩვენი ლავრისთვის ლემნოსის შემოსავლიდან (სოლემნიდან) 244 ნომიზმის ბოძებას, რასაც ჩვენ დღევანდლამდე ვღებულობთ ყოველწლიურად. უფალ ბასილი მეფემაც უძღვნა მას სხვა ხრისობული კუნძულ ნეონის შესახებ, და ეს მან აჩუქა ლავრას კუნძულთან ერთად. შემდეგ ღვთის თანაშენწინით თავისი საკუთარი ლავრა რომ დააფუძნა და თავის მფლობელობაში და წინამძღვრობაში დაიმკვიდრა, ამით კი არ შეუწყვეტია თავისი მოღვაწეობა, ან სრულიად მოუსპია თავისი სულის დადება ჩვენი თავისთვის და ჩვენი ლავრისათვის, არამედ კვლავაც ჩვენთან ერთად შრომობდა, იღვწოდა და გვერდით ედგა ყველა ჩვენ საქმეს, და მოგვანიჭებდა ხოლმე, თუ შეიტყობდა, რომ ჩვენ რამე გვესაჭიროებოდა“.³ ათანასე ისე აფასებდა იოვანეს, რომ ფოკას ფულით აგებულ დიდ ლავრაში თავისი ანდერძით ის და მისი შვილი (ეფთვიმე) დატოვა ზედამხედველად,⁴ ლავრის მკვიდრებს კი მათი სიყვარული დაუბარა.⁵ ეს არ იყო ურთიერთობა მხოლოდ მოსწავლესა და მასწავლებელს შორის: როგორც თავად ათანასე

¹ საინტერესოა, რომ ათანასეს დედა კოლხი იყო (*ივირონის აქტები*, ტ. 1, გვ. 27).

² „მთასა ულუმბოხასა მიინია და მონასტერსა ერთსა შინა ჟამთა არა-მცირედთა ჯორთა მსახურებისა ღუანლი ახოვნად თავს-იდვა და სხუანი უნდონი მსახურებანი და შეურაცხნი სიმდაბლით აღასრულნა“ (*გიორგი მთაწმიდელი, ცხორებაჲ იოვანესი და ეფთვმესი*, გვ. 43). ათანასეს კარგად მოეხსენებოდა თორნიკეს შესახებაც: „არცა დიდი ათანასი უმცარ იყო თორნიკის საქმესა და წარჩინებულობასა და ახოვნებასა“ (*იქვე*, გვ. 44).

³ *ბეჭდები*, ტ. VIII, გვ. 173-174.

⁴ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, ტ. 1, გვ. 275.

⁵ *იქვე*, გვ. 276. ამ ანდერძს ჯ. დენისი უწოდებს ათანასესა და ქართველთა შორის არსებული ხანგრძლივი მეგობრობის კულმინაციას (*იქვე*, გვ. 209).

აღნიშნავს, იოვანე შემდგომშიც, უკვე საკუთარი მონასტრის ფლობის ჟამსაც, გვერდში ედგა ათანასესა და ლავრას.¹ საყურადღებოა, რომ ქართველები შუამავლად გამოდიან ლავრასა და ბიზანტიის იმპერატორებს შორის, თვით ნიკიფორეს წინაშეც კი.² ეს სამეფო კარზე მათ გავლენასა და ფოკასთან ახლო ურთიერთობაზე მეტყველებს.

ნიკიფორე ფოკას მკვლევლობის შემდეგაც, ათონელები არ ივინყებდნენ თავიანთ მფარველს და ხელს უწყობდნენ მისი კულტის პოპულარიზაციასა და გავრცელებას.³ ასეთ ვითარებაში, ცხადია, რომ ქართველებს, რომლებიც ათონის მთისა და დიდი ლავრის ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ,

¹ აქვე მოვიყვან ათონის ისტორიაში ქართველთა როლის შეფასებას ბერძენი მკვლევრის დ. პაპახრისანთუს მიერ: „ქართველები ეხმარებოდნენ არა მარტო ლავრას, არამედ ათონის მთის ყველა მონასტერს, რომლებიც იმ დროს სილარიბეში ცხოვრობდნენ. იოვანე ქართველი გასცემდა მნიშვნელოვან თანხას, ძვირფას ნივთებს, საეკლესიო ნიგნებს, საქონელს და სხვ. ცხადია, რომ ქართველებმა ითამაშეს დიდი როლი ათონის განვითარებაში X საუკუნის ბოლო მეოთხედსა და XI საუკუნის დასაწყისში: პოლიტიკური როლი, რადგანაც მათი ლიდერები იოვანე, თორნიკე და ეფთვიმე წარჩინებული ოჯახებიდან იყვნენ და ჰქონდათ ახლო ურთიერთობა სამეფო კართან და ნიკიფორე ფოკადან დაწყებული, ყველა იმპერატორთან; ეკონომიკური როლი, რადგან ისინი ფლობდნენ დიდ თანხებს, რომლებსაც უშურველად გასცემდნენ; დაბოლოს, სულიერი როლი, რადგან იოანე და ეფთვიმე გამოჩენილი ადამიანები იყვნენ და ათონელებს შორის დიდი პრესტიჟით სარგებლობდნენ. ათანასე აღფრთოვანებით საუბრობს მათზე და ტოვებს თავისი საქმის ზედამხედველებად, რასაც არ ჩაიდენდა, მათ ზნეობრივ და სულიერ ღირსებებზე ერთობ მაღალი წარმოდგენის რომ არ ყოფილიყო“ (*Actes du Protaton*, გვ. 85).

² ამ მხრივ საინტერესოა შემდეგი გარემოება: ტრადიციის თანახმად, 964 წელს ნიკიფორემ სხვა საჩუქრებთან ერთად ათანასეს ლავრას აჩუქა ძელი ცხოველის ფრაგმენტი, რომელიც დღემდეა დაცული ლავრაში. ჟაკ ლეფორი და ივირონის აქტების სხვა გამოცემლები ფიქრობენ, რომ ეს უნდა იყოს იოვანესა და ეფთვიმეს ცხოვრებაში, სხვა საჩუქრებთან ერთად, მოხსენიებული ძელი ცხოველის ნაწილი, რომელიც იოვანე იბერმა მოუპოვა ლავრას: „ამათ ღირსთა და სანატრელთა მამათა ჩუენთა დიდნი საფასენი და მრავალნი ტურფანი შენიონეს დიდსა ლავრასა და ყოველთა მონასტერთა მთაწმიდისათა, რომელნი-იგი მას ჟამსა წუთლად გლახაკ იყვნეს და არა განმრავლებულ ესოდენ. და საშოვალსა, რომელ არს ყოველისა მთისა შესაკრებელი, ფრიადნი საჭმარნი და მონაგებნი მისცნეს [...] დიდსა უკუე ლავრასა მისცეს, ვითარცა ვთქუთ, ოქრობეჭედი განძისა ორას ორმეოცდა ოთხისა დრაჰკინისაჲ, ჩიმიშკისა ბოძებული იოვანესდა, და ესე ყოველთა წელთა აქუს პალატით ლავრასა, და კუნძული, რომელსა ნოს ეწოდების, ბასილი მეფისა ბოძებული იოვანესდავე, რომლისაგან გამოვალს გამოსავალი ყოველთა წელთა იდ ლიტრაჲ, გინა ათხუთმეტი და ოდესმე ოციცა. და კულად მისცეს ოქროჲ განძად ათულული კე ლიტრაჲ, და ძელისა ცხოვრებისა ნაწილი ვეცხლისა ბუდითა [...] სხუაჲ ხატი გარდამოწსნაჲ, ნიკიფორ მეფისა ნიჭებული“ (გიორგი მთაწმიდელი, *ცხოვრება იოვანესი და ეფთუმესი*, გვ. 52-53; *ივირონის აქტები*, ტ. 1, გვ. 27-28, შენ. 6). რ. მორისის შეფასებით, ამ მოსაზრების საწინააღმდეგოდ მეტყველებს იოვანე ქართველის ათონზე მოსვლის დრო, რომელიც ტრადიციულად 965 წლით თარიღდება, თუმცა ძელი ცხოველის ორი ფრაგმენტის არსებობასაც არ გამოორიცხავს (Morris, *The Two Faces of Nikephoros Phocas*, გვ. 104-105, შენ. 72).

³ იქვე, გვ. 106.

ექნებოდათ ზედმინევნით ზუსტი ინფორმაცია ნიკიფორეს შესახებ და წვდომა მრავალ ხელნაწერზე მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ.¹

აღბათ, არ შეეცდებით, თუ ვივარაუდებთ, რომ დავითს ხელი მიუწვდებოდა ფოკების ოჯახის ისტორიაზე, რომელიც ამჟამად დაკარგულად ითვლება და თავის მხრივ, წარმოადგენდა წყაროს იოანე სკილიცესა და ლეონ დიაკვანისათვის. ამ წყაროს, საიდანაც დავითს შეეძლო ამოეკითხა ნიკიფორე ფოკას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ, ა. კაჟდანი პირობითად „ფოკების ისტორიას“ უწოდებს.² ამას გარდა, მიხეილ ატალიატი აღნიშნავს, რომ ნიკიფორე ფოკას შესახებ მრავალი ძველი თხზულება მოგვითხრობდა.³ ამასვე ამბობს მიქელ პსელოსიც: „იმპერატორ ნიკიფორე ფოკას შესახებ ბევრი დაინერა დანვრილებით, როგორც თანამედროვეთა, ისე შემდგომ ავტორთა მიერ“.⁴ ასე რომ, ნიკიფორე ფოკას ისტორია ადვილად შეიძლება აღმოჩენილიყო ქართველი მეფის ხელთ.

მეტიც, დავითის ისტორიკოსს წაკითხული უნდა ჰქონდეს თეოდოსი დიაკვანის პოემა ნიკიფორე ფოკას მიერ კრეტის დაპყრობის შესახებ, როგორც ამას მონაპოვს შინაარსობრივად იდენტური ადგილი ორივე თხზულებიდან. ამ მონაკვეთში ორივე, ბერძენი და ქართველი ავტორი გამოკვეთს ქების შემსხმელთა როლს პიროვნების უკვდავყოფის საქმეში. თეოდოსი ამტკიცებს, რომ „აქილევსის და ალექსანდრე მაკედონელისა და სხვა ბრწყინვალე სარდალთა დიდება დღემდე მათზე მონათხრობმა მოიტანა; მათ დღესაც უმღერის და აქებს ჰომეროსი, პლუტარქე და სხვანი“.⁵ შემდეგ ჩამოთვლის წარსულის ბერძენ და რომაელ გმირებს, რომელთა საქმენი, თეოდოსის დახასიათებით, ვერც შეედრება ნიკიფორეს მიერ ჩადენილს. ამ ხერხს ის არაერთხელ იყენებს. განსაკუთრებით დამახასიათებელია მონაკვეთი, სადაც ბიზანტიელი ავტორი დასცინის ჰომეროსის მიერ აღწერილ ტროას ხანგრძლივ ალყას და ამ დროს თითქოსდა ჩადენილ გმირობებს, რომლებიც სინამდვილეში მხოლოდ ჰომეროსის მჭევრმეტყველების ნაყოფია.⁶ ზუსტად ამ მეთოდს იყენებს ქართ-

¹ ფოკების ოჯახთან მეგობრობას ქართველები ნიკიფორეს სიკვდილის შემდეგაც აგრძელებდნენ: 979 წელს დავით კურაპალატის მიერ გაგზავნილი არმიის წყალობით ბარდა ფოკამ სკლიაროსი დაამარცხა. 987-89 წლებში კურაპალატი მეორედაც დაეხმარა ბარდა ფოკას, ამჯერად ბასილი II-ის წინააღმდეგ მოწყობილ წარუმატებულ აჯანყებაში (Whittow, *The Making of Byzantium*, გვ. 363-365, 370-373). 1022 წელს უკვე ბარდას შვილი ნიკიფორე ფოკა გვევლინება გიორგი I-ის მოკავშირედ და ზურგში უჯანყდება საქართველოზე გამოლაშქრებულ ბასილი II-ს (John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 346; არისტაკეს ლასტივერტეცი, *ისტორია*, გვ. 48-50).

² Каждан, *Из истории византийской хронографии X в.*, გვ. 120.

³ Michael Attaleiates, *The History*, გვ. 406-407.

⁴ Michael Psellus, *Historia Syntomos*, გვ. 98-99.

⁵ Theodosios the Deacon, *The Capture of Crete*, გვ. 134-135.

⁶ იქვე, გვ. 136-139, 186-187.

ველი მემატრიანეც, როცა თეოდოსის კვალდაკვალ ასახელებს ბერძენ-რომაელ გმირებს, რომლებიც უფრო მათი მეხოტბეებით გახდნენ ცნობილი, ვიდრე ჩადენილი საქმეებით და ბერძენი ავტორივით, დავითის ნამოქმედარს ადარებს ტროას ხანგრძლივ ალყას, რომელსაც არც თვლის ქების ღირსად: „ხოლო ამაღ რაჲ თხრობად მოვიწივე, ვაებისა ღირსად შევრაცხენ დიდნი იგი და სახელოვანნი გამომეტყუელნი, ვიტყვ უკუე უმროსს და არისტოვლეს ელლინთა, ხოლო იოსიპოს ებრაელსა, რომელთაგანმან ერთმან ტროადელთა და აქეველთანი შეამკვნა თხრობანი, თუ ვითარ აღამემნონ და პრიამოს, ანუ აქილევი და ეკტორ, მერმეცა ოდისეოს და ორესტი ეკუეთნეს, და ვინ ვის მძლე ექმნა; და მეორემან ალექსანდრესნი წარმოთქუნა მწნე-კაცებანი და ძლევა-შემოსილობანი; ხოლო მესამემან ვესპასიანე-ტიტოჲსმიერნი მეტომეთა თუსთა ზედანი ჭირნი მისცნა აღწერასა. და ვინაჲთგან ამათ ნივთნი საქმეთანი არა აქუნდეს კმად მისათხრობელად, ამისთვისცა წელოვნებითა რიტორობისაჲთა განავრცელეს, ვითარცა იტყვს თვთ სადამე ალექსანდრე: ‘არა დიდ იყავ, აქილევი, არამედ დიდსა მიემთხვე მაქებელსა — უმროსს’. რამეთუ ოცდარვა წელ განგრძობასა ტროადელთა ბრძოლისასა ვერარაჲ ღირსი ქებისაჲ იქმნა, ხოლო მეფისა დავითისი ესეოდენტა მიმართ წინა-განწყობაჲ სამ ჟამადმდე იყო, და ვერცა პირველსა კუეთებასა შეუძლეს წინა-დადგრომად. ჰქონებოდესმცა ამათ ბრძენტა ნივთად თხრობათა საქმენი დავითისნი და მათმცა აღწერნეს ჯეროვნად მათისაებრ რიტორობისა, და მაშინლამცა ღირს-ქმნილ იყვნეს ჯეროვანსა ქებასა!“¹

აღმაშენებელი რომ წარსულის გამოცდილებით სარგებლობდა, ამაზე პირდაპირ საუბრობს მისი მემატრიანე. დავითის ისტორიკოსი მიუთითებს, რომ მეფის წარმატებების საიდუმლო მის მიერ წაკითხულ და გათვალისწინებულ ძველ ისტორიებში იმალებოდა,² რომელთა ცოდნის გარეშეც ის აგრერიგად ვერ ამაღლდებოდა: „ხოლო ვთქუა ესეცა, ვითარმედ უკუეთუმცა არა წერილთა მეცნიერებანი და გარდასრულთა საქმეთა შემეცნებანი, პირველ ყოფილთა მეფეთა კეთილ-ძღუანებულთა ანუ ვერ[რ]ასა წარმართებულთა შემთხუეულნი, წინა-განსაკრძალებელად და სახედ არა შემოეხუნეს და არა მოეწმარნეს, —

¹ ცხორებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 325-326.

² წიგნებისადმი მეფის ლტოლვა კარგად იყო ცნობილი: „ესეოდენ უცალოსა წიგნივე აქუნდეს უსასწრაფოსად საქმედ“, ამბობს მისი მემატრიანე (იქვე, გვ. 334). დავით აღმაშენებელს თან დაჰქონდა მოზრდილი ბიბლიოთეკა და ომისა და ლაშქრობის დროსაც არ ეშვებოდა კითხვას: „დღე და ღამე მიმოსლვათა შინა მიმდემთა, ლაშქრობათა მოუწყენელთა, შრომათა განუსუენებელთა წიგნები ეტკრთა სიმრავლესა ჯორთა და აქლემთასა; და სადა გარდაჴდის ჰუნესა, პირველ ყოვლისა წიგნი მოაქუნდიან წელითა და არა დააცადის კითხვა, ვიდრე არა დაშურის. ხოლო შემდგომად სერობისა, ნაცულად ძილისა ანუ სხვსა რასმე საქმისა, კუალად კითხვა წიგნთა. და რაჟამს თუალნი დაშურიან, სასმენელნი ანაცვალნის. და არა გარეწარად, არამედ ფრიადცა ფრთხილად ისმენნ წინაშე თუსსა მკითხველისასა, გამოეძიებნ, ჰკითხავნ, უფროლა თუთ განჰმარტებნ ძალსა და სიღრმესა მათსა“ (იქვე, გვ. 331-332).

ვითარცა იტყვს სოლომონ, ვითარმედ: ‘იცნის ქცეულებანი ჟამთანი, აღწსნანი იგავთანი და გარდასრულთა შესამსგავსნი მომავალნი’, — არა თუმცა ესენი ესრეთ, კუერთხი მეფობისაჲ, ესეოდენ დამდაბლებული, ესეოდენ ძნელი და ნანდვლვე დიდ-განსაგებელი, რაჲთა იპყრა ესრეთ მალლად და ვითარ ვერვინ სხუამან? რამეთუ განბრძნდა უფროჲს ბესელიელისა და უმეტეს ეთა[ნის] ი[ზ]რაილელისა, წერილისაებრ“.¹

წარსულის გაკვეთილების გათვალისწინება, ალბათ, ყველაზე კარგად აღმაშენებლის სამხედრო მოღვაწეობაში ჩანს, სადაც ის მეფის წინაშე მდგომი ამოცანების გადასაწყვეტად გამოიყენება. დავით IV-ის მეფობაში მომთაბარე თურქმენებთან ბრძოლა და მათი მარბიელი რეიდების აღკვეთა ერთ-ერთ უპირველეს და ურთულეს ამოცანას წარმოადგენდა. მომთაბარეებთან დაპირისპირება ხასიათდებოდა მცირე მასშტაბის, მაგრამ მაღალი ინტენსივობის შეტაკებებით, რომლებიც დინამიურობითა და მობილურობით გამოირჩეოდა. მათთან ბრძოლა ომის სპეციფიკურ მეთოდებს მოითხოვდა. მარბიელი რეიდების წინააღმდეგ ბრძოლის თეორიული საფუძვლები უკვე შემუშავებული ჰქონდა და ბიზანტიურ სამხედრო აზრს, რომელმაც X საუკუნეში ისეთი დეტალურად ჩამოყალიბებული და პრაქტიკული სახელმძღვანელო მოგვცა, როგორიცაა *De velitatione bellica*. მისი ავტორი ნიკიფორე II ფოკას თანამებრძოლი და, შესაძლოა, ფოკების ოჯახის წევრიც კი იყო.² ტრაქტატის დაწერა, იმპერატორის ჩანაწერების საფუძველზე,³ მას თავად ნიკიფორე II-მ დაავალა.⁴

ქართველთა მეფემ მონინაალმდეგის მარბიელთან ბრძოლის ეს ძველი ბიზანტიური ტაქტიკა წარმატებით გამოიყენა ახალ ვითარებაში ახალი მტრის (თურქმენი მომთაბარეების) წინააღმდეგ. დავით აღმაშენებლის სამხედრო მოღვაწეობაში ვხვდებით როგორც *De velitatione bellica*-ს რეკომენდაციების გათვალისწინებას,⁵ ისე ტრაქტატის შემოქმედებითად გააზრების შედეგსაც,⁶

¹ იქვე, 334.

² *Skirmishing*, გვ. 139; Кучма, *К проблеме авторства трактата “De velitatione bellica”*, გვ. 133.

³ McGeer, *Sowing the Dragon’s Teeth*, გვ. 173-178.

⁴ *Skirmishing*, გვ. 148-149.

⁵ როგორცაა სტრატეგიული ბარიერის ფორმირება და მცირე ძალებით მონინაალმდეგის შეჩერება მთიან რეგიონში (თრიალეთის ბრძოლა, 1110 წ.), მტრის ბანაკის განადგურება მასთან ფარული მიახლოებითა და მოულოდნელი თავდასხმით (1116 წელს იმიერტაო, 1120 წელს ბოტორა და სხვ.), მონინაალმდეგის გამოტყუება და მისი შემდგომი განადგურება (ავჭალასთან ჩასაფრება და თბილისიდან თურქთა გამოტყუება), და სხვ.

⁶ ასე მაგალითად, დავით IV მიმართავდა მონინაალმდეგის გამოტყუებას როგორც ტაქტიკურ (ავჭალის ეპიზოდში), ისე სტრატეგიულ დონეზე (ლიხს იქით გადასვლა), რაც იმას ნიშნავს, რომ მან ტრაქტატის რეკომენდაციები ტაქტიკური გამოტყუების შესახებ სტრატეგიულ დონეზე აიყვანა. მეფეს ახალ სიმაღლეზე აჰყავს *De velitatione bellica*-ში მოცემული სხვა რეკომენდაციაც. თუ ტრაქტატის ყველაზე გაბედული მანევრი მტრის გამოსვლის შესახებ ცნობის მიღებისთანავე მონინაალმდეგის საზღვრისპირა რეგიონში შეკავებას გულისხმობს, დავითი, შესაბამისი სადაზვერვო ინფორმაციის მიღების შემდეგ, მომთაბარეებს ქვეყნის გარეთ, საზღვრისპირა რეგიონებშიც ესხმის თავს.

რაც იმას ნიშნავს, რომ დავით IV წარმატებით იყენებდა ბიზანტიის იმპერიის სამხედრო გამოცდილებას და საკუთარი ნააზრევითაც ამდიდრებდა მას.¹

ახლა, როდესაც ვიცით, რომ დავით IV ნიკიფორე ფოკას მდიდარ სამხედრო-თეორიულ მემკვიდრეობას იყენებდა, ალბათ, უპირანი იქნება დავსვით კითხვა, კიდევ რა საერთო შეიძლება ვიპოვოთ ამ ორ გამორჩეულ მმართველს შორის? როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მათ შორის მართლაც ბევრი მსგავსების აღმოჩენა შეიძლება.

ალბათ, გასაკვირი არ არის, რომ ისეთი ღრმად მორწმუნე პიროვნებები, როგორებიც იყვნენ ნიკიფორე ფოკა და დავით აღმაშენებელი, ომის წარმოებისას ერთნაირი იდეოლოგიური დოქტრინით ხელმძღვანელობდნენ. ნიკიფორე ფოკამ, წინამორბედთა ნააზრევის გათვალისწინებით, გზა გაუკვალა საქრისტიანოს დაცვის საომარ კონცეფციას, რომელიც ჯიჰადის საპირწონე უნდა გამხდარიყო. დავით აღმაშენებელმა, ისლამის სამყაროსთან მძაფრი დაპირისპირებისა და მის დროს გაშლილი ჯვაროსნული ომების ფონზე, სრულად გამოიყენა ეს იდეოლოგია.

ბიზანტიური სამხედრო ტრაქტატების შესწავლამ ჟილბერ დაგრონი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ იმპერიის სამხედრო დოქტრინას მუსლიმებთან ბრძოლამ გამოკვეთილი რელიგიური ხასიათი შესძინა.² ისლამის დაპირისპირებამ ქრისტიანობასთან, მუსლიმური და ქრისტიანული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემების შეუთავსებლობამ გლობალური ხასიათი შეიძინა და გასცდა სამხედრო სფეროს.³ მუსლიმები მკვეთრად გამოირჩეოდნენ იმპერიის სხვა მტრებისაგან. ბარბაროსებისაგან განსხვავებით, ისლამსა და სახალიფოს უნივერსალური იმპერიის ყველა ნიშანი გააჩნდა. იდეოლოგიურ ფრონტზე ბიზანტიელები ცდილობდნენ ისლამი ქრისტიანულ ერესამდე დაეყვანათ, რასაც კიდევ ჰქონდა აზრი VII საუკუნეში, მაგრამ აბსურდი იყო X საუკუნეში.⁴ როგორც ჟ. დაგრონი აღნიშნავს, ისლამთან ბრძოლის 250 წლის შემდეგ ბიზანტიაში გამოჩნდა სახელმწიფო მოღვაწე, რომელმაც კომპლექსურად დაინახა და გაიაზრა იმპერიის წინაშე მდგომი პრობლემა: ლეონ VI ბრძენმა მუსლიმთა წარმატება, სამხედრო ორგანიზაციის სპეციფიკის გარდა, მათი რწმენით და ჯიჰადის იდეით განპირობებული არმიის მორალურ-ფსიქოლოგიური მდგომარეობით ახსნა, რასაც დაუპირისპირა „ქრისტესმიერი ლაშქრის“ კონცეფცია. ამ კონცეფციის მიხედვით, ბიზანტიის არმიის მთავარ ამოცანას ქრის-

¹ ვრცლად, ბიზანტიური ტრაქტატისა და დავითის IV-ის ომებში მისი გამოყენების შესახებ, იხ. Tsurtsumia, *De velitatione bellica and Georgian Art of War During the Reign of David IV*, გვ. 1-16.

² Dagron, *Byzance et le modèle islamique au Xe siècle*, გვ. 226-230; *Le traité sur la guérilla (De velitatione)*, გვ. 145-149.

³ *De velitatione bellica*, გვ. 36.

⁴ *Le traité sur la guérilla (De velitatione)*, გვ. 146.

ტიანების დაცვა და საქრისტიანოსათვის ბრძოლა წარმოადგენდა.¹ ნიკიფორე ფოკას მიერ ინსპირირებულ ტრაქტატში (*De velitatione bellica*) ეს კონცეფცია კიდევ უფრო მკვეთრად არის გამოხატული:² ჯარისკაცები წარმოდგენილი არიან, როგორც „ქრისტიანთა დამცველები და, ღმერთის შემდეგ, მათი უპირველესი მხსნელები“.³ ის რაც ლეონ VI-თან მხოლოდ სურვილი თუ პროექტი იყო, ნიკიფორემ საზოგადოებრივი ცნობიერების სრული მობილიზაციის პროგრამად აქცია⁴ და დაასრულა ნაციონალურ-რელიგიური იდეის ჩამოყალიბება.⁵ სწორედ მას, მხედართმთავარსა და ასკეტს, ლამის ბერული ცხოვრებით მცხოვრებს, შეეძლო ასეთი გადამწყვეტი ნაბიჯის გადადგმა და საბრძოლო პირობებში მსგავსი იდეოლოგიის დანერგვა.⁶

„ქრისტესმიერი ლაშქრის“ კონცეფცია აიტაცა და განავრცო დავით აღმაშენებელმა, რომელმაც სელჩუკთა რელიგიურ ფანატიზმს ქრისტიანული წმინდა ომის („ქრისტეს რჯულისათვის“ ომის) იდეა დაუპირისპირა.⁷ დავითის ეპოქაში, როდესაც ქართველებს მოუწიათ არსებობისათვის ბრძოლა სელჩუკთა იმპერიასთან, ისლამთან იდეოლოგიური ბრძოლა სახელმწიფო პოლიტიკის ქვაკუთხედი ხდება. დავით IV-ის ხელდასხმით ეს იდეოლოგია მონესრიგებულ, „მეცნიერულად“ დასაბუთებულ საფუძველს იძენს — სწორედ მისი მეფობის ხანაში ხდება ქართული პოლემიკური ლიტერატურის ჩასახვა და ნათარგმნი თუ ორიგინალური ანტიმუსლიმური პოლემიკური ტრაქტატების შექმნა.⁸ ახალი მეზობელი იდეოლოგია თავის უმაღლეს გამოხატულებას დავითის ტიტულატურაში აღწევს. მუსლიმთა მრავალი დამარცხებისა და თბილისის აღების შემდეგ (1122) მეფის მიერ მოჭრილ ფულზე ჩნდება ახალი ტიტული — *მესიის მახვილი*.⁹ ტიტული ნათლად გამოხატავს დავითის პოლიტიკას, რომელიც მთელ ამიერკავკასიაში ქრისტიანთა დაცვასა და ქომაგობას გულისხმობს.¹⁰ ის იკითხება არაბულად ზედწერილ მონეტებზე, რაც ნიშნავს, რომ აღმაშე-

¹ იქვე, გვ. 145-149; Кучма, *Религиозный аспект византийской военной доктрины*, გვ. 77-78.

² *De velitatione bellica*, გვ. 38.

³ *Skirmishing*, გვ. 216-217.

⁴ *Le traité sur la guérilla (De velitatione)*, გვ. 148-149.

⁵ *De velitatione bellica*, გვ. 43-44.

⁶ ნიკიფორემ კიდევ უფრო შორს წასვლა სცადა და მოინდომა ბრძოლაში დაცემული ჯარისკაცები მოწამებად შეერაცხა, რაც მუსლიმებთან ბრძოლას წმინდა ომის ხასიათს მისცემდა, მაგრამ ამ ინიციატივაზე მას უარი უთხრა პატრიარქმა პოლიევქტოსმა და სინოდმა (John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 263).

⁷ ვრცლად იხ. მამუკა წურწუშია, *ომის იდეოლოგია*, გვ. 228-247.

⁸ იქვე, გვ. 224-226.

⁹ დავით IV-ის ამ ტიპის მონეტებისათვის იხ. Paghava, *The first Arabic coinage of Georgian monarchs*, გვ. 222-239. თუკი სინაზე დაცული წმ. გიორგის ხატის წარწერის დ. კლდიაშვილისეული წაკითხვა ზუსტია, დავით აღმაშენებელს ეს ტიტული უფრო ადრეც, 1104 წლის შემდეგ შეიძლება მიეღო (იხ. კლდიაშვილი, *სინის მთის წმ. გიორგის ხატი*, გვ. 121-126).

¹⁰ ლორთქიფანიძე, *საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედში*, გვ. 257.

ნებელმა დემონსტრაციულად გამოუცხადა მუსლიმურ სამყაროს ქრისტიანობის იარაღით დაცვის მისეული იდეოლოგიური პროგრამა.¹ დავითის დროს ხდება სარწმუნოებაზე დამყარებული ეროვნული განსაკუთრებულობის იდეის² ოფიციალურ დოქტრინად აღიარება, რის შედეგადაც ქართველი ერი რჩეულ ერად, მეორე ისრაელად გვევლინება, რომელიც მუსლიმებთან ბრძოლაში ღმერთის შემწეობით სარგებლობს.³ რუის-ურბნისის კრების განჩინება ქართულ მართლმადიდებლობას აცხადებს „უბინო სარწმუნოებად“⁴ და ფიცს დებს მის ერთგულებაზე.⁵ ძეგლისწერა ასევე კრძალავს მართლმადიდებლის ჯვრისწერას სხვა რჯულის ადამიანთან.⁶

ნიკიფორე ფოკას და დავით IV-ის სამხედრო-პოლიტიკურ მეთოდებში მეტი საერთოც შეიძლება ვიპოვოთ. მიუხედავად იმისა, რომ მხურვალე მართლმადიდებელი იყო, იმპერიის საჭიროებიდან გამომდინარე, ახლადგანთავისუფლებულ და მუსლიმებისაგან დაცლილ მიწებზე ნიკიფორე თანაბრად ასახლებდა სირიელ იაკობიტებს⁷ და სომეხ მონოფიზიტებსაც.⁸ ასე იქცეოდა დავით აღმაშენებელიც, რომელიც ხელს უწყობდა და მფარველობდა სომხებს და ქმნიდა მათ დასახლებებს სამეფოში.⁹ ნიკიფორემ კონსტანტინოპოლში მიიწვია იაკობიტი პატრიარქი და მისი ოთხი ეპისკოპოსი და პატრიარქ პოლიევქტოსის თანხლებით მრავალი შეხვედრა მოაწყო, რომ რელიგიური ერ-

¹ ამკარაა, რომ ტიტული *მესიის მახვილი* მებრძოლი ქრისტიანობის გამოხატულებაა (ჯაფარიძე, *საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო*, გვ. 231). ბ. ლომინაძე წერს, რომ დავით IV იბრძვის „ქართული ქრისტიანული ეკლესიის არა მარტო დაცვისათვის, არამედ გავრცელებისთვისაც“ (ლომინაძე, *სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა*, გვ. 87). ნ. ბერძენიშვილიც შენიშნავს, რომ მეფისათვის „ქრისტიანობა, მისი დაცვა, მისი გავრცელება, გამოცხადებულია მიზნად“ (ბერძენიშვილი, *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, ნ. II, გვ. 29). დავით აღმაშენებელი, რომელმაც მუსლიმთაგან მრავალი ადგილი დაიხსნა, ქართველი მემკვიდრის ქებას იმსახურებს, რომელიც მას პავლე მოციქულსა და კონსტანტინე I-ს ადარებს: „რათამცა ყოველი სოფელი მოსტაცა ემმაკსა და შეასაკუთრა ღმერთსა, რომლითა მოიღო მაღლი მოციქულობისაჲ, ვითარცა პავლე და ვითარცა დიდმან კონსტანტინე“, და „რაოდენი ეკლესიანი, წარმართთაგან შეგინებულნი, განწმიდნა სახლად ღმერთისად, რაოდენი ნათესავნი წარმართთანი შვილად წმიდისა ემბაზისად მოიყვანნა და შეაწყნარნა ქრისტესა“ (*ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი*, გვ. 337-338).

² ქართული მესიანისტური იდეა ჩასახვას იწყებს X-XI სს. საზღვარგარეთის სამონასტრო ცენტრებში (ჭყვიძი, *„რჩეული ერის“* გაგება, გვ. 6).

³ იხ. ნურნუშია, *ომის იდეოლოგია*, გვ. 237-238.

⁴ ქართული მართლმადიდებლობის „უბინო“ და „შეურყვეველი“ ხასიათი ქართული გამორჩეულობის რელიგიური მარკერია (ჭყვიძი, *„რჩეული ერის“* გაგება, გვ. 9-11).

⁵ „არა გეცრუენეთ შენ, სინმიდით მშობელო ჩუენო კათოლიკე ეკლესიაო, არცა განგცემთ შენ, სიქადულო ჩუენო მართლმადიდებლობაო, რომლისა არცა განმცემელ ქმნილ ვართ“ (*ძეგლისწერაჲ რუის-ურბნისის კრებისაჲ*, გვ. 114).

⁶ „კუალად განვანესებთ, რაჲთა არცა მართლმადიდებელი მამაკაცი მწვალებელსა გინა წარმართსა დედაკაცსა, ანუ დედაკაცი მამაკაცსა შეეუღლენ“ (იქვე, გვ. 120).

⁷ Whittow, *The Making of Byzantium*, გვ. 352.

⁸ *The History of Leo the Deacon*, გვ. 80.

⁹ დავლიანიძე, *მათე ურჰაელის ცნობები*, გვ. 247-248.

თობისათვის მიეღნია.¹ ამავე მიზნით მოიწვია კრება დავით IV-მაც, რომელსაც ესწრებოდნენ სომეხი ეპისკოპოსები და მონასტერთა წინამძღვრები და ქართველი სასულიერო პირები კათალიკოს იოვანეს მეთაურობით.² ორივე ცდა უნაყოფოდ დამთავრდა, თუმცა მეტყველებს დავითისა და ნიკიფორეს მიერ გამოყენებული მეთოდების მსგავსებაზე.

ორივე მმართველს, ბიზანტიელსა და ქართველსაც, თანამედროვენი საყვედურობდნენ სახელმწიფო ცხოვრებაში სამხედრო საქმისათვის ყველაზე დიდი როლის მინიჭებას. ნიკიფორე ფოკა ერთ-ერთი საუკეთესო სარდალი იყო ბიზანტიის ისტორიაში და სიცოცხლის უდიდესი ნაწილი ომსა და სამხედრო ბანაკში გაატარა.³ მას ბრალად სდებდნენ ომისა და სამხედრო საქმის ხარჯზე სამოქალაქო ცხოვრების უგულებელყოფას, ისევე როგორც სახელმწიფოსა და მოსახლეობაზე სამხედრო ტვირთის გაზრდას.⁴ მიქელ პსელოსი აღნიშნავს, რომ იმპერატორად გახდომის შემდეგაც ნიკიფორეს არ დაუსვენია და „შეუწელებლად აგრძელებდა საომარ ძალისხმევას“.⁵ ასეთივე ბრალდებას უყენებდნენ დავით აღმაშენებელს მისი „მაბრალობელნი“, რომლებიც ხშირ ლაშქრობებს „ადგილთა მწუანვილოვანთა ზედა მოსმურობასა და განცხრომას“ ამჯობინებდნენ: „არიან ვინმე მაბრალობელნი მეფისანი ჯერეთცა ესეოდენ მჭირსედ მოლაშქრობისათჳს და მწედრობათა მისთა განუსუენებელისა მიმოსლვისა და ჭირვებისა, ვითარმედ: ‘არცა მშკლდი თავს-იდებსო მარადის გარდაცუმულობასა და არცა ძალი ორლანოჲსაჲ მარადის განსხირპულობასა, რამეთუ ჟამსა წმარებისა მათისასა თითოეული მათი უწმარ იპოვისო’“.⁶

იაჰია ანტიოქიელი წერს, რომ ნიკიფორე სამართლიანი მმართველი იყო.⁷ მიქელ პსელოსის თქმით, ნიკიფორე ფოკაზე „არ მოქმედებდა პირფერობა და ის მხოლოდ სიმართლისაკენ იყო მიდრეკილი, არ ისწრაფოდა ფუფუნებისაკენ და არ ანიავებდა სამეფო ხაზინას“.⁸ ლეონ დიაკვანი გვიამბობს იმპერატორის იმ თვისებებზე, რომლის გამოც ის არ იყო პოპულარული: „სახელმწიფო საქმეებში იყო დიდსულოვანი და მონყალე, სამართლიანი მსაჯული და მტკიცე კანონმდებელი [...] ბევრს არ მოსწონდა მისი სურვილი, რომ ყველა ყოფილიყო ზნეობრივი და არ გაქცეოდა სამართალს. კანონდამრღვევებს ის მკაცრად სჯიდა, რის გამოც დამნაშავეები სასტიკად და უწყალოდ თვლიდნენ და სძულდათ უზნეო ცხოვრების მოყვარულთ“.⁹

¹ Whittow, *The Making of Byzantium*, გვ. 353.

² ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 340-341.

³ Norwich, *Byzantium*, გვ. 176.

⁴ Morris, *The Two Faces of Nikephoros Phocas*, გვ. 87-88, 95-97.

⁵ Michael Psellus, *Historia Syntomos*, გვ. 100-101.

⁶ ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 341-342.

⁷ *Histoire de Yahya-ibn-Sa'ïd d'Antioche*, გვ. 826.

⁸ Michael Psellus, *Historia Syntomos*, გვ. 100-101.

⁹ *The History of Leo the Deacon*, გვ. 139-140.

საგულისხმოა, რომ დავითის მემატრიანეც მსგავსი თვისებებით აჯილდოებს ქართველთა მეფეს და აღნიშნავს, რომ ის ყველასაგან, და პირველ რიგში სამღვდლოებისაგან, ითხოვდა წესიერებასა და პატიოსნებას: „და კუალად მღვდელთმძღუართა, მღვდელთა და დიაკონთა, მონაზონთა და ყოველთა კაცთა ესევე საქმე ექმნა წესიერება და გზა ყოველთა სათნოებათა მიმართ; რამეთუ შიშითა მისითა ვერ იკადრებდიან უწესოდ სლვად, ვინაფთგან უწყოდნიან არარაფსა დაფარულობაჲ წინაშე მისსა, და მის მიერ ქებაჲ სათნოებისაჲ და ძაგებაჲ არა-ეგვევითართაჲ — არანმიდათა და უწესოთა საქმეთაჲ. რამეთუ ვერცა მსოფლიოჲ ვინმე და ვერცა მოქალაქე, ვერ მჴედარი და ვერ რომელი პატივი და ჰასაკი იკადრებდა განდრეკილად სლვად; რამეთუ ყოველთა კაცთა იყო წესიერება, ყოველთა კანონ, ყოველთა პატიოსნება; და თვთ მათ მეძავთა-ცა ყოველთა კრძალულება, ყოველთა შიშ და მმართველ გზათა საღმრთოთა და მშკდობისათა“.¹ გასაკვირიც არ არის, რომ ასეთი მეფის წინაშე, რომელიც მკაცრად ითხოვდა ბრძანების შესრულებას, ყველა კრთოდა: „ამისთვისცა შიში დიდი და ზარი მისი განითქუა კიდეთა ქუეყანისათა, და განკრთეს ყოველნი მკვდრნი ქუეყანისანი“.²

უდიდესი წარმატების მიუხედავად, მკაცრი ხასიათის გამო ნიკიფორე ფოკა არ სარგებლობდა საყოველთაო სიყვარულით. მას არც საეკლესიო იერარქები წყალობდნენ, თუმცა ბერ-მონაზვნებსა და განდეგილებს უყვარდათ და პატივს სცემდნენ.³ მისი მკვლევლობის შემდეგ, სავარაუდოდ ათონის მთაზე, ნიკიფორე ფოკას სახელზე დაანესეს *აკოლუთია* — ლიტურგია ახალი წმინდანის გამო, სადაც იმპერატორი მარტვილად და წმინდანად შერაცხეს.⁴ ლიტურგია ხაზს უსვამს მის წარმატებებსა და თავშეკავებას, უწოდებს მას „იმპერატორსა და ასკეტს“;⁵ მონაზონსა და მონაზვნობის ნიმუშს: „ასკეტთა სრული ცოდნით აღჭურვილი, შენ იყავი სარდალი (*სტრატეგოსი*) და მონაზონი, იარალი მტრის წინააღმდეგ, მონაზვნობის ნიმუში და ქრისტეს უებრო ჯარისკაცი“.⁶ სამხედრო საქმის გარდა, ნიკიფორეს მხოლოდ რელიგია აინტერესებდა, ასკეტურად ცხოვრობდა და წმინდა მამებთან ურთიერთობდა.⁷ ლეონ დიაკვანი გადმოგვცემს, რომ ნიკიფორე ფოკა არ იყო მიდრეკილი განცხრომისადმი,⁸ არ ხიბლავდა ხორციელი ვნებები,⁹ ხორცის ჭამისაგანაც

¹ *ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი*, გვ. 339-340.

² იქვე, გვ. 340.

³ Сюзюмов, *Об источниках Льва Диакона и Скилицы*, გვ. 153.

⁴ Успенский, *История Афона*, ტ. 1, გვ. 384; Morris, *The Two Faces of Nikephoros Phokas*, გვ. 106; *Akolouthia for St Nikephoros Phokas*, გვ. 192-237.

⁵ *Akolouthia for St Nikephoros Phokas*, გვ. 206-207.

⁶ იქვე, გვ. 202-203.

⁷ Norwich, *Byzantium*, გვ. 176.

⁸ *The History of Leo the Deacon*, გვ. 64.

⁹ იქვე, გვ. 139.

კი იკავებდა თავს¹ და საიმპერატორო სანოლის ნაცვლად იატაკზე ეძინა.² ის იყო დაუცხრომელი უფლისადმი ლოცვებსა და ღამისთევებში³ და მის ღვთისმოსაობას ხაზგასმით და მრავალგზის აღნიშნავს მიხეილ ატალიატეც.⁴ მისი თანამედროვის თეოდოსი დიაკვანის პოემაში ნიკიფორე ფოკა წარმოდგენილია, როგორც გამოცდილი სარდალი და ღრმად რელიგიური პიროვნება.⁵ 973-75 წლებში დანერილი ათანასეს ლავრის ტიპიკონი ხოტბას ასხამს ნიკიფორე ფოკას ასკეტიზმს: „თუმცა [სახელმწიფო საქიროების გამო] მონაზვნის სამოსით არ შემოსილა [...] ის მაინც აღემატებოდა მონაზვნებს, რომლებმაც [ათონის] მთაზე გაატარეს ცხოვრება სათნოების წვრთნით, გონების მოთოკვით, ხანგრძლივი მარხვით, მძიმე ღამისთევითა და მინაზე ძილით. ის აგრძელებდა თავის ბრძოლას [ხორცთან] და ისე ალაგმა თავისი სურვილები, რომ სიტყვით ვერ აღინერება“.⁶

მსგავს სურათს გვიხატავს დავითის ისტორიკოსი მეფის დახასიათებისას. მისი სიტყვებით, როგორც აღექსანდრე მაკედონელი აღემატებოდა ყველას საერო საქმეში („და რაოდენ სანუთოთა და ჯორციელთა შინა იგი მისთა სწორთა და მოჟამეთა ყოველთა უმაღლეს და უზეშთაეს იყო“), ისე დავითი („ახალი აღექსანდრე“) აღემატებოდა მას (აღექსანდრეს) საღმრთო საქმეში („ეგეოდენ ესე საღმრთოთა და ქრისტეს-მცნებათა შინა ჯორციელთავე თანა მისთა პირველ[სა] ჰმატდა“): „რამეთუ არა სცა ძილი თუალთა, არცა რული წამთა, არცა განსუენებაჲ ჯორცთა თესთა; არა მიდრკა გემოვნებათა მიმართ, არცა ნებისა ჯორცთაჲსა, არა საქმელ-სასუმელთა, არცა სიმღერა-სილოდათა და რაფთურითი არარათა ეშმაკეულთა და ჯორციელთა, შემკრველთა გონებისათა და დასულებაჲ და უდებებაჲ დამზიდველთა ნებისათა, გარნა საღმრთოთა და სასულიეროთა ყოველთა“.⁷ მემატთანე არც თვლის საჭიროდ მოგვითხროს, თუ რა თავდადებით ლოცულობდა და მარხულობდა მეფე: „კუალად ლოცვისა და მარხვისათჳს რადლა საჯმარ არს თქუმაჲ, რომლისა [მ]აქმარ იგი ოდენ იყო“.⁸

დავითის ისტორიკოსი წერს, რომ მეფე უფალს „სრულითა გულითა მსახურებდა და მათ იქმოდა, რომელნი ნებისად ღმრთისად დაამტკიცნის და

¹ იქვე, გვ. 99.

² იქვე, გვ. 134.

³ იქვე, გვ. 139.

⁴ Michael Attaleiates, *The History*, გვ. 406-417.

⁵ Theodosios the Deacon, *The Capture of Crete*, გვ. 129.

⁶ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, ტ. 1, გვ. 251.

⁷ ცხორებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 321. ნ. ურბნელი სპარტანულს უწოდებს დავითის ცხოვრების წესს (ურბნელი, *მეფე დავით აღმაშენებელი*, გვ. 16).

⁸ ცხორებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 336.

სათნო-ყოფილად მისდა აღუჩნდის“.¹ მემატინის თქმით, დავითის მიერ ჩადენილ განსაცვიფრებელ საერო საქმეებსაც კი აღემატებოდა მისი საღმრთო საქმენი: „ესე ჴორციელნი საქმენი, წარმოთქუმულნი ფრიად უნდოდ და არარად, პოვნეს, ვითარცა ნამდვლ მცირედნი და სასანუთონი დადგრომადათა მათ თანა მტკიცეთა და საუკუნოდ ღმერთ-მყოფელთა მისთა საქმეთა, რომელთა იგი უმეტეს ამათსა მათ მოქმედებდა და უსასწრაფოეს აქუნდა“.² სომეხი ისტორიკოსი მათეოს ურჰაელი აღმაშენებელს „კეთილმსახურ და წმინდა მეფეს“ უწოდებს³ და აღნიშნავს მის ღვთისმომიშობას: „იყო მეფე დავითი წმინდა და სათნო, ყოვლად შემკული ღვთის მოსავობით და კეთილი სამართლიანობით“.⁴

თავის „გალობანი სინანულისანი“, სადაც დავითი უკიდურესად მკაცრად აფასებს განვლილ ცხოვრებას, ამბობს, რომ მრავალი ცოდვის მიუხედავად, მას არ უღალატია უფლისა და ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის: „დაღაცათუ ესრეთ განვხრნენ ყოველნი გრძნობანი და ყოვლად-ხრწნილება ვიქმენ, გარნა არავე აღვიხუენ ჴელნი, არცა დავდევე სასოებაჲ ჩემი ღმრთისა მიმართ უცხოესა, არცა უცხოთესლი რაჲმე სარწმუნოებაჲ სანურთელ ვყავ სულისა, გარეშე მისსა, რომელი მასწავეს ღმრთისმეტყუელთა შენთა“.⁵

ნიკიფორე ფოკას მსგავსად, დავით IV განსაკუთრებულ პატივს სცემდა და მფარველობდა შავ სამღვდელოებას: „ვინ ჯეროვნად წარმოთქუნეს პატივის-პყრობანი მონაზონთანი, სიმდაბლით შემთხუევანი და მოკითხვანი, და სიყუარულით შეწყნარებანი მათნი, თვთოეულისა ნიჭნი და სავმარნი, რომლითა უზრუნველ ყვნის ყოველთა საჭიროთაგან“.⁶ ცნობილია მეფის ახლო დამოკიდებულება შიო-მღვიმის მონასტრის ბერებთან,⁷ ისევე როგორც ახპატის სომხური მონასტრის წინამძღვარ იოანე სარკავაგთან.⁸

¹ იქვე, გვ. 312.

² იქვე, გვ. 330-331.

³ დავლიანიძე, *მათე ურჰაელის ცნობები*, გვ. 248-249.

⁴ იქვე, გვ. 247.

⁵ დავით IV, *გალობანი სინანულისანი*, 22.26. ამავე დროს, მიუხედავად იმისა, რომ დავით აღმაშენებელი იყო მორწმუნე ქრისტიანი, რომელმაც უფლის რწმენა უპირველეს იდეოლოგიურ იარაღად აქცია, მიუხედავად იმისა, რომ მეფის მემატინე ძალ-ღონეს არ იშურებს წარმოადგინოს ის კეთილმორწმუნე ქრისტიანად, იგი რჩებოდა პრაგმატულ მოაზროვნედ, რომელსაც თავისუფლად შეეძლო ეჭვი შეეტანა ქრისტიანული სწავლების გარკვეულ დებულებებსა თუ ტრადიციულ გადმოცემებში. ნიკოლოზ გულაბერისძემ, საქართველოს კათალიკოსმა XII საუკუნის II ნახევარში, შემოგვინახა გადმოცემა დავით IV-ის რელიგიური სკეპტიციზმის შესახებ, სადაც მეფემ ეჭვი შეიტანა სვეტიცხოვლის მნიშვნელობასა და უფლის კვართის შესახებ არსებული გადმოცემის რაობაში: „რამეთუ დიდი იგი მეფეთა შორის სანატრელი დავით სიტყუასა ყოველსა ზედა უფროეს ყოველთა კაცთასა მსასოებელი ღმრთისა და მწურეალედ ტრფიალი ღმრთისმსახურებისაჲ, გარნა უკუე ხოლო ამის სუეტისა ცხოველისა მიმართ მხოლოდ განდრეკილობდა, რეცა გონებით და ესრეთ ორგულებით მეტყუელებდა, ვითარმედ, რაჲ უწყი, თუ რაჲ არს კონქსა ამას შინა ანუ რასა თაყუანის-ვცემთ“ (*საკითხავი სუჭტისა ცხოველისა*, გვ. 110).

⁶ *ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი*, გვ. 337.

⁷ იხ. აღმაშენებლის 1123 წლის ანდერძი მღვიმისადმი (ძიპ, IX-XIII სს., გვ. 53-59).

⁸ *ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი*, გვ. 255.

თავისი რელიგიურობის მიუხედავად, მმართველობის დასაწყისშივე ნიკიფორე ფოკამ შეამცირა ეკლესიისათვის განკუთვნილი სარგო, აუკრძალა ეკლესიებს მიწის ნაკვეთების გადიდება, აკრძალა მასთან შეთანხმების გარეშე ეპისკოპოსების არჩევა და ხელდასხმა; ეპისკოპოსის გარდაცვალებისას ეპარქიის შემოსავალს სახელმწიფო მოხელე აღნერდა და ზედმეტის კონფისკაციას ახდენდა.¹ მანვე აიძულა ეკლესიის იერარქები მიეღოთ ტომოსი, რომლის მიხედვითაც სინოდი იმპერატორის სანქციის გარეშე გადაწყვეტილებას ვერ მიიღებდა.² 964 წელს ნიკიფორემ გამოსცა კანონი (XIX ნოველა), რომელიც მკაცრ რეგულაციებს უწესებდა ეკლესიას: ის კრძალავდა ეკლესია-მონასტრებისათვის ახალი მიწების ბოძებას, ისევე როგორც ახალი სავანეების აგებას და უპირატესობას ანიჭებდა ძველის აღდგენა-განახლებას.³ იმპერატორი, რომელიც თავად იყო ასკეტური ცხოვრების მიმდევარი, ვერ ფარავს გაღიზიანებას ეკლესიის მომხვეჭელი პოლიტიკის მიმართ: „ახლა, როდესაც ვხედავ, თუ რა ხდება მონასტრებსა და სხვა წმინდა სახლებში, მე ვამჩნევ აშკარა სენს, რადგანაც მხოლოდ სნეულება შეიძლება ვუნოდო ასეთ სიხარბეს. მე არ ვიცი როგორ ვუნამლო ამ ბოროტებას, ან როგორ აღმოვფხვრა ასეთი სიხარბე. რომელ წმინდა მამებს მისდევდნენ ისინი ან ვის რჩევებს უგდებდნენ ყურს, რომ ასეთ უკიდურესობამდე და უგუნურებამდე მივიდნენ. მთელი თავიანთი სულიერება მათ მიწების, საუცხოო შენობების, ურიცხვი ცხენის, ხარის, აქლემისა და სხვა პირუტყვის ყოველდღიური შეძენისაკენ მიმართეს და მონაზვნის ცხოვრება დაამსგავსეს ერისკაცისას, აღსავსეს ყოველგვარი ამაო საზრუნავით [...] როდესაც ვუმზერ მათ, ვინც მონაზვნობის აღთქმა დადო და შესაბამისად შემოსილმა როგორ აქცია სიცრუედ თავისი ფიცი და თავისი ქცევით უარყო მისი შინაარსი, არ ვიცი თუ რატომ არ უნდა ვუნოდო ამა ყოველს ქრისტეს აბუჩად ასაგდებად მოგონილი უშინაარსო თეატრალური წარმოდგენა“.⁴

შემდეგ ნიკიფორე თავს ესხმის მათ, ვინც ცდილობს ეკლესიისათვის შეწირული ქონებით სახელი მოიხვეჭოს: „ვინ არ იტყვის, რომ ღვთისმოსაობა იქცა პატივმოყვარეობის საფარველად, როდესაც სიკეთის მქმნელი, ამას იმიტომ სჩადის, რომ სხვამ დაინახოს. ისინი არ კმაყოფილდებიან მხოლოდ თანამედროვეთა მოწმობით, არამედ სურთ, რომ მომავალმა თაობებმაც იცოდნენ მათ საქმეთა შესახებ [...] ეს ყველასათვის ნათელია, რადგან ჩვენ არ ვხარჯავთ ფულს ჟამთა სვლით შელახული ათასობით მონასტრის აღსადგე-

¹ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 262-263.

² *The History of Leo the Deacon*, გვ. 148.

³ Thomas, *A Disputed Novel of Basil II*, გვ. 273. 988 წელს ეს კანონი ბასილი II-მ გააუქმა (იქვე, გვ. 273-283).

⁴ Charanis, *The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire*, გვ. 56.

ნად, რომლებიც შველას საჭიროებენ, მაგრამ გულისყური გვაქვს მიპყრობილი საკუთარი ახალი მონასტრების აგებისაკენ. და ეს იმიტომ, რომ გვსიამოვნებს ჩვენს სახელზე რაიმე ახლის დაფუძნება, და იმიტომაც, რომ ვისწრაფვით ჩვენი წამოწყება იყოს ამის აშკარა მონაშობა, ბოლომდე განკერძოებით მდგომი, რათა გაგვითქვას სახელი ქვეყანაზე“.¹

კანონმა აკრძალა ახალი მონასტრების დაარსება, მამულების მიცემა ყველა რელიგიური დანესებულებისათვის, თუმცა ნება დართო ფულით დახმარებოდნენ უკვე არსებულს: „ამიტომაც დღეიდან ყველას ეკრძალება მიწებისა და მამულების ჩუქება მონასტრებისა თუ ღარიბთა სახლებისა და საცხოვრებლებისათვის, მიტროპოლიტებისა და ეპისკოპოსებისათვის, რადგანაც ასეთ საჩუქარს არ მოაქვს მათთვის სარგებლობა. ამასთანავე, თუკი არსებულ რელიგიურ სახლებსა და მონასტრებს არ გააჩნიათ მიწა, მათ შეეძლებათ აუცილებელი მიწის შეძენა საიმპერატორო მოკვლევისა და ნებართვის შემდეგ. ჩვენ არ ვკრძალავთ სენაკებისა და ლავრების დაფუძნებას, რაც თავისთავად საქები საქმეა, თუკი ეს სენაკები და ლავრები არ მოინდომებენ გარეშემო მიწისა და მამულების დაუფლებას“.²

იმპერატორმა კარგად იცოდა, რომ მისი კანონი უკმაყოფილებას გამოიწვევდა გავლენიან სასულიერო წრეებში, მაგრამ წინასწარ შეგუებული იყო ასეთ შედეგს: „ვიცი, რომ ასეთი რეკომენდაციები და კანონმდებლობა ბევრს მძიმე ნათქვამად მოეჩვენება და არ დაეთანხმება, მაგრამ ეს არ მალეღვებს, რადგანაც პავლე მოციქულის მსგავსად, მე მსურს ვაამო უფალს და არა კაცს“.³

ასეთი მკაცრი ზომები არ ყოფილა მიმართული მონასტრული ცხოვრების წინააღმდეგ. ნიკიფორე ფოკა ღრმად რელიგიური პიროვნება გახლდათ, რომელსაც მონაზვნობისკენ მიუწევდა გული. მას განსაკუთრებით უყვარდა განდეგილები.⁴ ამიტომაც, ის არ კრძალავდა ბერული სენაკების შენებას, თუკი მათ უკან სხვა ინტერესები არ იდგა. ნიკიფორეს კანონი მსხვილი რელიგიური ინსტიტუციების წინააღმდეგ იყო მიმართული, რომელთაც მამულების გადიდება ეკრძალებოდათ. სამონასტრო ცხოვრების მონესრიგების გარდა, ნიკიფორე პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ამოცანებსაც ისახავდა. მსხვილი მონასტრები იმდენ მიწას ფლობდნენ, რომ მის დამუშავებას ვერ აუდიოდნენ და იმპერატორი ამ ვითარების გამოსწორებას ლამობდა, რის გამოც არ კრძალავდა ფულადი სახსრების მიმართვას მიწის უკეთ დამუშავების მიზნით.⁵

¹ იქვე, გვ. 57.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 58.

⁴ ლეონ დიაკვანი გვიდასტურებს, რომ ნიკიფორე ძალიან აფასებდა მონაზვნებს (*The History of Leo the Deacon*, გვ. 99).

⁵ Charanis, *The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire*, გვ. 58-59.

თავისი დიდი წინამორბედის მსგავსად, დავით აღმაშენებელიც შეუვალია ეკლესიის ნაკლოვანებათა მიმართ და მის რეფორმირებას ახდენს. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის გადმოცემით, ქართულ ეკლესიაში ძალაუფლება ხელთ ეპყრათ „ავაზაკებს“, რომლებიც მძლავრებითა და „უსჯულოებით“ გამოირჩეოდნენ: „რამეთუ წმიდანი ეკლესიანი, სახლნი ღმრთისანი, ქუაბ ავაზაკთა ქმნილ იყვნეს, და უღირსთა და უწესთა მამულობით უფროეს, ვიდრე ღირსებით, დაეპყრნეს უფროესნი საეპისკოპოსონი, — არა კარით მწყემსებრ შესრულ[თა], არამედ ავაზაკებრ ერდოჲთ; და მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორეპისკოპოსნი დაედგინნეს, რომელნი, ნაცვალად სჯულთა საღმრთოთა პყრობისა, უსჯულოებასა ანურთიდეს მათქუეშეთა. და თვთ სახლით უფლისაჲთ და მღდელთაგან გამოვიდოდა უსჯულოებაჲ და ცოდვაჲ“.¹

ასეთი ვითარება ყოვლად შეუწყნარებელი იყო დავით IV-ისათვის, რომელსაც ერთგული მოკავშირე ესაჭიროებოდა მუსლიმ მონინააღმდეგესთან იდეოლოგიურ ომში. მეფის საეკლესიო რეფორმის შედეგად, რუის-ურბნისის კრებამ, დიდგვაროვანთა წინააღმდეგობის მიუხედავად, გადააყენა უღირსი მღვდელმთავრები: „უღირსად გამოჩინებულნი განკუეთნეს და გარდამოსთხივნეს საყდართაგან, დაღათუ არა-ადვილ იყო ესე ნათესავთა მათთა ძლიერებითა; რამეთუ იყვნეს კაცნი მთავართა და წარჩინებულთა შვილნი, რომელთა უწესოდ დაეპყრა საყდრები; და მათ წილ ჭეშმარიტნი და სათნონი ღმრთისანი მწყემსნი დაადგინნეს“.² კრებამ განაჩინა, რომ ქორეპისკოპოსად მხოლოდ მცოდნე („სჯულისა და საღმრთოთა წიგნთა მეცნიერი“) და პატიოსანი სამღვდელო პირი უნდა შერჩეულიყო³ და ამასთანავე აკრძალა მონასტრებში მოძღვართა სიმრავლე.⁴

არასასურველ პირთა ჩამოშორების გარდა, მეფე ზრუნავს ეკლესიის მორალურ სახეზე და ცდილობს ქცევის ნორმები დაუდგინოს სამღვდელოებას. მისი ძალისხმევით მიღებული კანონი გმობს „სიმონიას“ და კრძალავს სამღვდელო პირთა ხელდასხმისათვის ქრთამის აღებას: „ხოლო ქრთამისათჳს და საფასისა, რომელსა მიიღებენ ჴელთდამსხმელნი [...] მოისპოს ეგევითარი-იგი ეკლესიისაგან და აღიწოცოს მღდელობისაგან, მაკურთხეველისა თჳსისა თანა [...] და ნუმცა მიიღებენ [...] ნუ ოდეს [...] ნუცა ქრთამსა, ნუცა ძღუენსა“.⁵ ძეგ-

¹ ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 310.

² იქვე, გვ. 311. ამასვე მოგვითხრობს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა: „და პირველად ეპისკოპოსნი ვინმე ვერ-ღირსებით შემოსრულნი პატივისა მღდელთ-მთავრობისასა და უღირსნი [...] განკუეთებით და უცხო-ყვეენით მღდელობისაგან [...] და ნაცვალად მათდა სხუანი დავადგინებით“ (ძეგლისწერაჲ რუის-ურბნისის კრებისაჲ, გვ. 114-115).

³ იქვე, გვ. 118.

⁴ „დიდთა მონასტერთა შინა ორ-ორი, ხოლო მცირეთა შინა თითოჲ ხოლო კმა იყოს მოძღუარი“ (იქვე).

⁵ იქვე, გვ. 116.

ლისწერა კრძალავს საეკლესიო ქონების არადანიშნულებისამებრ ხმარებას¹ და განკანონებას უქადის ეკლესია-მონასტრების ეზოებში სუფრათა გამშლელებს („კრებულთა დასხმა“) და მოვაჭრეებს: „ნესი იგი, რომელსა კრებულთა დასხმად უწესენ, ნულარამცა კადრებულ არს ქმნად ამიერითგან, ნუცა მონასტერთა შინა შექმნად სავაჭროთა ერის კრებათაჲ“.²

თავისი რეფორმებით დავითმა დაიმორჩილა ეკლესია, რომელიც ამიერიდან ყოველ წეს-კანონს სამეფო კარიდან ღებულობდა: „და კუალად მონასტერნი და საეპისკოპოსონი და ყოველნი ეკლესიანი წესსა და რიგსა ლოცვისასა და ყოვლისა განგებისა საეკლესიოჲსასა დარბაზის კარით მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცთომელსა, ყოვლად შუენიერსა და დანყობილსა, კეთილწესიერებასა ლოცვისა და მარხვისასა“.³

როგორც ვხედავთ, დავით აღმაშენებელსა და ნიკიფორე ფოკას ბევრი რამ ჰქონდათ საერთო: ორივე მკაცრი და სამართლიანი იყო და ერთნაირად ინვესტა მომხრეთა აღფრთოვანებასა და მონინააღმდეგეთა შიშს; ორივეს ღრმად სწამდა ღმერთი და ასკეტურად ცხოვრობდა; არცერთი არ იწყნარებდა ეკლესიის გადაცდომებს და ზღუდავდა მას; ორივეს ერთნაირად უყვარდა და პატივს სცემდა მონაზვნებს; ორივე სახელოვანი მხედართმთავარი და დაუცხრომელი მოლაშქრე იყო; ორივე ერთნაირი იდეოლოგიით სულდგმულობდა და შემტევი ქრისტიანობის განსახიერება იყო; ორივეს ჯვარზე აღბეჭდილი სიტყვები მფლობელთა დამსახურებებზე მეტყველებდა;⁴ ორივეს სიკვდილმა შეაწყვეტინა ჩაფიქრებული დიდი გეგმების განხორციელება.⁵

¹ იქვე, გვ. 116-117.

² იქვე, გვ. 119.

³ ცხორებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 336.

⁴ ნიკიფორეს ნაქონ ძელიცხოვლის სანაწილეზე ვკითხულობთ: „ოდესღაც ეს ჯვარი ქრისტემ მისცა ძლევა მოსილ იმპერატორს კონსტანტინეს მისი ხსნისათვის. ახლა ნიკიფორე, უფლის ნებით და მისი ფლობით აოტებს ბარბაროსებს“ (Morris, *The Two Faces of Nikephoros Phocas*, გვ. 109). დავითის სალაშქრო ჯვარს აწერია: „ღმერთო, ყოვლისა დამბადებელო, ადიდე შენ მიერ გუიერგუნოსანი დავით, აფხაზთა და ქართველთა, ჰერთა და კახთა მეფე, მზე ქრისტიანობისაჲ, ამინ“ (საყვარელიძე, *მზე ქრისტიანობისა*, გვ. 75).

⁵ იაჰია ანტიოქიელის მიხედვით, „ყველა დარწმუნებული იყო, რომ ნიკიფორე ფოკა დაიპყრობდა მთელ სირიას, დიარ-მუდარს, დიარ-რაბიასა და დიარ-ბაქრს, რადგან ის აოხრებდა მათი ქალაქების შემოგარენსა და ცეცხლს აძლედა მათ სოფლებს, მიყავდა ტყვეები და საქონელი. ანადგურებდა მოსავალს და შიმშილისთვის წირავდა მათ. და არ ისვენებდა, არამედ წლიდან წლამდე ამას სჩადიოდა, სანამ არ დანებდებოდნენ [...] მან რამდენჯერმე გაილაშქრა არაბთა წინააღმდეგ, დაამარცხა და განყვიტა მრავალი მათგანი. მუსლიმებს სასტიკად ეუწიოდათ მისი და გაურბოდნენ. ვერავის წარმოედგინა მისთვის წინააღმდეგობის განევა“ (*Histoire de Yahya-ibn-Sa'id d'Antioche*, გვ. 825-826). მეფის გარდაცვალების წინ დავითის ისტორიკოსი წერს: „და ეგულებოდა გაზაფხულ ქმნად დიდთა საქმეთა და უფროსთა ლაშქრობათაჲ, ვინათგან არავინ იყო წინა-აღმდეგომ; და თუთ სულტანი მუნ, სადა იყო, ძრწოდა შიშისაგან მისისა; და არცალა თვსთა ძუელ მართებულთა ქალაქთა და ქუეყანათა ესვიდა თვსად ქონებად, არამედ რაოდენცა შორს იყოს, ეგრეთა ეოცებოდა მძინარესა შიში და მღვდარესა — სიკუდილი“ (ცხორებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 329).

აქ უნდა დავასრულოთ ამ ორ დიდ მმართველს შორის საერთოს ძებნა: პოლიტიკა არასოდეს ყოფილა ნიკიფორე ფოკას, ამ პირქუში ასკეტის ძლიერი მხარე და არსებულმა ვითარებამ მას არც მისცა სიღრმისეული რეფორმების (გარდა სამხედროსი) გატარების საშუალება, დავით IV-ის პოლიტიკურმა, საეკლესიო და სამხედრო რეფორმებმა კი საქართველო რეგიონულ სუპერსახელმწიფოდ აქცია, რომელიც საუკუნეზე მეტხანს ინარჩუნებდა ძლიერებას; მის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულებების მიუხედავად,¹ დავით აღმაშენებელი მშვიდად აღესრულა და სამეფო ტახტი თავის მემკვიდრეს დაუტოვა, ნიკიფორე II ფოკა კი შეთქმულთა მსხვერპლი გახდა;² ორივე წმინდანად შერაცხეს, თუმცა დავითის ამ სტატუსის ეჭვქვეშ დაყენება არავის უცდია, ნიკიფორეს წმინდანობამ კი ვერ ჰპოვა საყოველთაო აღიარება ბერძნული ეკლესიის მიერ, რაც ერთხელ კიდევ ასახავს იმ დიდებულ და ამავე დროს ტრაგიკულ ბედს, რომელიც ამ გამორჩეულ პიროვნებას ხვდა წილად.³

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

არისტაკეს ლასტივერტეცი, ისტორია — არისტაკეს ლასტივერტეცი, ისტორია, ქართული თარგმანი გამოკვლევით, კომენტარებითა და საძიებლებით გამოსცა ე. ცაგარეიშვილმა, თბილისი, 1974.

ბადრიძე, საქართველოს ურთიერთობები ბიზანტიასა და დასავლეთ ევროპასთან — ბადრიძე შ., საქართველოს ურთიერთობები ბიზანტიასა და დასავლეთ ევროპასთან (X-XIII სს.), თბილისი, 1984.

ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ნ. II — ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ნ. II, თბილისი, 1965.

ბოგვერაძე, „ზემო ქვეყანანი“ — ბოგვერაძე ა., „ზემო ქვეყანანი“ საქართველო-ბიზანტიის პოლიტიკურ-დიპლომატიურ ურთიერთობაში, „ქართული დიპლომატია“, 4, 1997, გვ. 18-30.

გაბიძაშვილი, ეფთვიმე მთაწმიდელის ცხოვრების სვინაქსარული რედაქცია — გაბიძაშვილი ე., ეფთვიმე მთაწმიდელის ცხოვრების სვინაქსარული რედაქცია, წიგნში: მისივე, *შრომები*, ტ. II, თბილისი, 2010.

¹ „რაოდენ-გზის ყივჩაყთა თვსთა განიზრახეს ღალატი, და განაჩინეს კაცნი მწნენი, რომელნიმე წრმლითა, რომელნიმე შუბითა, სხუანი ისრითა; და ესე არა ერთ და ორ, გინა სამ, არამედ მრავალ გზის; და არაოდეს მიუშუა 'ღმერთმან კუერთხი ცოდვილთა მართალსა მას ზედა', არცა ოდეს 'მისცა იგი ჴელთა მეძიებელთა' მისთასა“ (იქვე, გვ. 346).

² ნიკიფორე ფოკას დაღუპვის მიზეზებისათვის იხ. ბრალდებები მოპირისპირე ბანაკიდან: John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History*, გვ. 260-265.

³ ჯ. ნორვიჩი ასე აფასებს მის მკვლევლობას: „ნიკიფორე ფოკა, სარკინოზთა თეთრი სიკვდილი, სირიისა და კრეტის გმირი, წმინდანი და საზარელი, დიდებული და აუტანელი, უკეთეს ხვედრს იმსახურებდა“ (Norwich, *Byzantium*, გვ. 210).

ბეორბიკა, ტ. VIII — ბეორბიკა, ტ. VIII, თბილისი, 1970.

გიორგი მთაწმიდელი, ცხორება იოვანესი და ეფთჳმესი — გიორგი მთაწმიდელი, ცხორება იოვანესი და ეფთჳმესი, წიგნში: ძმბლეპი, წ. II, თბილისი, 1967.

დავით IV, გალობანი სინანულისანი — დავით IV, გალობანი სინანულისანი, რედ. ნ. ნათაძე, თბილისი, 2015.

დავლიანიძე, მათე ურჳაელის ცნობები — დავლიანიძე ლ., მათე ურჳაელის ცნობები დავით აღმაშენებლის შესახებ, „საქართველო რუსთაველის ხანაში“, რედ. გ. მელიქიშვილი და სხვ., თბილისი, 1966, გვ. 242-252.

ივირონის აქტები, ტ. I — ივირონის აქტები, ტ. I, რედ. ჟ. ლეფორი, ნ. იკონომიდისი, დ. პაპახრისანთუ, ე. მეტრეველის თანაავტორობით, ფრანგულიდან თარგმნა ც. ბიბილეიშვილმა, თბილისი, 2008.

კეკელიძე, ორი ექვთიმე — კეკელიძე კ., ორი ექვთიმე ძველ ქართულ მწერლობაში, წიგნში: მისივე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. 4, თბილისი, 1957.

კლდიაშვილი, სინის მთის წმ. გიორგის ხატი — კლდიაშვილი დ., სინის მთის წმ. გიორგის ხატი დავით აღმაშენებლის პორტრეტული გამოსახულებით, „მრავალთავი“, XV, 1989, გვ.117-135.

კოპალიანი, ბიზანტია-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან — კოპალიანი ვ., ბიზანტია-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (ტაო-კლარჯეთი და ბიზანტია 970-980-იან წწ.), „თსუ შრომები“, ტ. 61, 1956, გვ. 109-141.

კოპალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა — კოპალიანი ვ., საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, თბილისი, 1969.

ლომინაძე, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა — ლომინაძე ბ., სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობა VIII-XII საუკუნეების საქართველოში, „საქართველო რუსთაველის ხანაში“, რედ. გ. მელიქიშვილი და სხვ., თბილისი, 1966, გვ. 66-92.

ლორთქიფანიძე, საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედში — ლორთქიფანიძე მ., საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედში. დავით IV აღმაშენებელი, სინ, ტ. III (საქართველო XI-XV საუკუნეებში), რედ. ზ. ანჩაბაძე, ვ. გუჩუა, თბილისი, 1979, გვ. 210-262.

საკითხავი სუჭტისა ცხოველისაჲ — საკითხავი სუჭტისა ცხოველისაჲ, კუართისა საუფლოჲსა და კათოლიკე ეკლესიისაჲ, წიგნში: საქართველოს სამოთხე, გამოცემული გ. პ. საბინინის მიერ, პეტერბურლი, 1882.

საყვარელიძე, მზე ქრისტიანობისა — საყვარელიძე თ., მზე ქრისტიანობისა: ორი სანიანამძღვრო ჯვარი დავით აღმაშენებლის წარწერით, „ჯვარი ვაზისა“, 1, 1989, გვ. 74-77.

ურბნელი, მეფე დავით აღმაშენებელი — ურბნელი ნ., მეფე დავით აღმაშენებელი და მისი დრო, ტფილისი, 1894.

ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი — ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი, ქართული ტექსტი და ძველი სომხური თარგმანი გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ი. აბულაძემ, თბილისი, 1953.

ქისპ, IX-XIII სს. — ქისპ, IX-XIII სს., შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბილისი, 1984.

ცაგარეიშვილი, სომხური წყაროები — ცაგარეიშვილი ე., სომხური წყაროები საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობის შესახებ X-XI საუკუნეებში, „მრავალთავი“, II, 1973, გვ. 157-209.

ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი — ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა მ. შანიძემ, წიგნში: ძ. ცხ., რედ. რ. მეტრეველი, თბილისი, 2008.

ძეგლისწერა რუის-ურბნისის კრებისა — ძეგლისწერა რუის-ურბნისის კრებისა, წიგნში: ძსძ, ტ. III, თბილისი, 1970.

წურწუმია, ომის იდეოლოგია — წურწუმია მ., ომის იდეოლოგია საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთში: ქრისტიანული საღვთო ომი და ისლამური ჯიჰადი, თბილისი, 2019.

ჭყოიძე, „რჩეული ერის“ გაგება — ჭყოიძე ე., „რჩეული ერის“ გაგება ქართულ პაგიოგრაფიაში, „კადმოსი“, 2, 2010, გვ. 5-24.

ჯაფარიძე, საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო — ჯაფარიძე გ., საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII ს-ის პირველ მესამედში, თბილისი, 1995.

Actes de Lavra, ტ. 1 – *Actes de Lavra*, pt. 1: Des origines à 1204, eds. P. Lemerle et al., Paris, 1970.

Actes du Prôtaton – *Actes du Prôtaton*, édition diplomatique par D. Papachryssanthou, Paris, 1975.

Akolouthia for St Nikephoros Phokas – *Akolouthia for St Nikephoros Phokas*, in *The Rise and Fall of Nikephoros II Phokas: Five Contemporary Texts in Annotated Translations* by D. Sullivan, Leiden, 2018.

Byzantine Monastic Foundation Documents, ტ. 1 – *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, vol. 1, edited by J. Thomas and A. C. Hero with the assistance of G. Constable, Washington, D.C., 2000.

Charanis, The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire – Charanis P., *The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire*, DOP, vol. 4, 1948, გვ. 51-118.

Cheyne, *Les Phocas* – Cheynet J.-C., *Les Phocas*, in *Le traité sur la guérilla (De velitatione) de l'Empereur Nicéphore Phocas (963-969)*, texte établi par G. Dagron et H. Mihăescu, traduction et commentaire par G. Dagron, Paris, 1986.

The Chronicle of Pseudo-Symeon – *The Chronicle of Pseudo-Symeon*, in *The Rise and Fall of Nikephoros II Phocas: Five Contemporary Texts in Annotated Translations* by D. Sullivan, Leiden, 2018.

The Chronographia of Michael Psellus – Fourteen Byzantine Rulers: *The Chronographia* of Michael Psellus, translated, with an introduction by E. R. A. Sewter, London, 1966.

The Complete Works of Liudprand of Cremona – *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, translated with an introduction and notes by P. Squatriti, Washington, D.C., 2007.

Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio – Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. by Gy. Moravcsik, trans. by R. J. H. Jenkins, revised edition, Washington, 1967.

Dagron, Byzance et le modèle islamique au Xe siècle – Dagron G., *Byzance et le modèle islamique au Xe siècle. A propos des Constitutions tactiques de l'empereur Léon VI*, “Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres”, 1983, 127/2, 83. 219-243.

Garrod, The Byzantine Conquest of Cilicia and the Hamdanids of Aleppo – Garrod W., *The Byzantine Conquest of Cilicia and the Hamdanids of Aleppo, 959-965*, *AnSt*, vol. 58, 2008, 83. 127-140.

John Skylitzes, A Synopsis of Byzantine History – John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, translated by J. Wortley, with introductions by J.-C. Cheynet and B. Flusin and notes by J.-C. Cheynet, Cambridge, 2010.

Histoire de Yahya-ibn-Sa'ïd d'Antioche – *Histoire de Yahya-ibn-Sa'ïd d'Antioche, Continueur de Sa'ïd-ibn-Bitriq*, éditée et traduite en français par I. Kratchkovsky et A. Vasiliev, PO, 1924, 18, 83. 699-833.

The History of Leo the Deacon – *The History of Leo the Deacon*, introduction, translation, and annotations by A.-M. Talbot and D. F. Sullivan, with the assistance of G. T. Dennis and S. McGrath, Washington, 2005.

Laiou, The General and the Saint – Laiou A. E., *The General and the Saint: Michael Maleinos and Nikephoros Phokas*, “ΕΥΨΥΧΙΑ. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler”, ed. M. Balard, t. II, Paris, 1998, 83. 399-412.

Makrypoulias, Byzantine Expeditions against the Emirate of Crete – Makrypoulias Ch. G., *Byzantine Expeditions against the Emirate of Crete c. 825-949*, “Graeco-Arabica”, 7-8, 2000, 83. 347-362.

- McGeer, *Sowing the Dragon's Teeth*** – McGeer E., *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Washington, D.C., 1995.
- Michael Attaleiates, *The History*** – Michael Attaleiates, *The History*, translated by A. Kaldellis and D. Krallis, Cambridge, MA, 2012.
- Michael Psellus, *Historia Syntomos*** – Michael Psellus, *Historia Syntomos*, ed. by W. J. Aerts, Berlin, 1990.
- Morris, *The Two Faces of Nikephoros Phocas*** – Morris R., *The Two Faces of Nikephoros Phocas*, BMGS, 12, 1988, 83. 83-115.
- Norwich, *Byzantium*** – Norwich J. J., *Byzantium: The Apogee*, London, 1991.
- Paghava, *The first Arabic coinage of Georgian monarchs*** – Paghava, I., *The first Arabic coinage of Georgian monarchs: rediscovering the Specie of Davit IV the Builder (1089-1125), King of Kings and Sword of Messiah*, in *The 3rd Simone Assemani symposium on Islamic coins*, eds. B. Callegher, A. D'Ottone, Trieste, 2012.
- The Revised Chronicle of Symeon the Logothete*** – *The Revised Chronicle of Symeon the Logothete*, in *The Rise and Fall of Nikephoros II Phokas: Five Contemporary Texts in Annotated Translations* by D. Sullivan, Leiden, 2018.
- Skirmishing*** – *Skirmishing*, in *Three Byzantine Military Treatises*, text, translation, and notes by G. T. Dennis, Washington, 1985.
- Theodosios the Deacon, *The Capture of Crete*** – Theodosios the Deacon, *The Capture of Crete*, in *The Rise and Fall of Nikephoros II Phokas: Five Contemporary Texts in Annotated Translations* by D. Sullivan, Leiden, 2018.
- Theophanes Continuatus*** – *Theophanes Continuatus*, in *The Rise and Fall of Nikephoros II Phokas: Five Contemporary Texts in Annotated Translations* by D. Sullivan, Leiden, 2018.
- Thomas, *A Disputed Novel of Basil II*** – Thomas J. P., *A Disputed Novel of Basil II*, GRBS, 24, 1983, 83. 273-283.
- Tsurtsumia, *De velitatione bellica and Georgian Art of War During the Reign of David IV*** – Tsurtsumia M., *De velitatione bellica and Georgian Art of War During the Reign of David IV*, JMMH, vol. XX, 2022, 83. 1-16.
- Le traité sur la guérilla (De velitatione)*** – *Le traité sur la guérilla (De velitatione) de l'Empereur Nicéphore Phocas (963-969)*, texte établi par G. Dagrón et H. Mihăescu, traduction et commentaire par G. Dagrón, Paris, 1986.
- Whittow, *The Making of Byzantium*** – Whittow M., *The Making of Byzantium, 600-1025*, Berkeley, 1996.
- De velitatione bellica*** – *De velitatione bellica (О боевом сопровождении)*, 608630: *Два византийских военных трактата конца X века*, издание подготовил В. В. Кучма, Санкт-Петербург, 2002.

Каждан, Из истории византийской хронографии X в. – Каждан А. П., *Из истории византийской хронографии X в.*, ВВр, 20, 1961, 83. 76-96.

Кучма, К проблеме авторства трактата “De velitatione bellica” – Кучма В. В., *К проблеме авторства трактата “De velitatione bellica”*: новая гипотеза, ВВр, 1994, 55/1, 83. 132-137.

Кучма, Религиозный аспект византийской военной доктрины – Кучма В. В., *Религиозный аспект византийской военной доктрины: истоки и эволюция*, 6086-80: 808080, Военная организация Византийской империи, Санкт-Петербург, 2001.

Сюзюмов, Об источниках Льва Диакона и Скилицы – Сюзюмов М. Я., *Об источниках Льва Диакона и Скилицы*, ВО, 2, 1916, 83. 106-166.

Успенский, История Афона, т. I – Успенский П., *История Афона*, т. I, Москва, 2007.

Mamuka Tsurtsumia

David IV and Nikephoros Phokas

Summary

2021 marks the 1060th anniversary of the liberation of Crete, when one of the greatest Byzantine general Nikephoros Phokas seized the island from the Muslims. The same year marks 900 years since the battle of Didgori, where the greatest king of Georgia, David IV the Builder, won his most famous victory. The present paper is dedicated to these two historical figures, more precisely, it aims to draw parallels and find common features between them.

There is evidence indicating that Nikephoros Phokas had personal connections with Georgians, who participated in his wars against the Muslims. Nikephoros must have been the emperor who presented David III of Tao's “upper lands”, thus ending the old dispute between the empire and the Tao kingdom, described by Constantine Porphyrogenitus, by splitting along the Aras line and ceding northern Basian to the Georgians. Nikephoros Phokas was well acquainted with all three Georgian monks living on Mount Athos – John, Euthymios and Tornikios.

It would not be a mistake to assume that David the Builder had access to the history of the Phokas family and other writings about Nikephoros Phokas. Moreover, David's chronicler must have read the poem by Theodosius the Deacon about the conquest of Crete by Nikephoros Phokas, as evidenced by a semantically identical passage in both works.

It can be argued that David IV used the rich military-theoretical legacy of Nikephoros Phokas since he effectively used a detailed and practical Byzantine manual – *De velitatione bellica*, which was based on the emperor's records and commissioned by Nikephoros himself. The Georgian king took these tactics to new heights and expanded them creatively.

As it is shown in the paper, Nikephoros Phokas and David the Builder had much in common: they were both strict and just and equally aroused admiration from their supporters and fear from opponents; aroused equally the admiration of their supporters and the fear of opponents; both of these monarchs deeply believed in God and lived ascetically; neither tolerated the transgressions of their Church and restrained them; they both equally loved and respected the monks; both were famous generals and tireless campaigners; both were inspired by the same ideology and were the epitomes of warrior Christianity.